

Kroniek van de geschiedschrijving in Westelijk Noord-Brabant

131

Deze kroniek bevat een globaal overzicht van de publicaties over de geschiedenis van West-Brabant, in het bijzonder de werkgebieden van het Regionaal Archief West-Brabant, de gemeentearchieven van Roosendaal en Rucphen en het Historisch Regionaal Centrum Bergen op Zoom, die in de periode oktober 2003-september 2004 zijn verschenen of die in genoemde periode onder de aandacht van de kroniekschrijver zijn gekomen.

West-Brabant

In 1526 publiceerde humanist en historicus Adrianus Barlandus zijn *Rerum gestarum a Brabantiae ducibus historia* over de Brabantse hertogen. Onder redactie van Arnoud-Jan Bijsterveld werd *De Kroniek van de hertogen van Brabant door Adrianus Barlandus. Vertaling, inleiding en voortzetting* vertaald, ingeleid en voortgezet tot en met de huidige hertog van Brabant: Filip, prins van België.

De eerste herdenkingsplechtigheid in het kader van het honderdvijftigjarig bestaan van het bisdom Breda op 4 maart 2003 vond al in 2001 plaats. De meeste activiteiten concentreerden zich evenwel in het jubileumjaar. Eén daarvan was de uitgave van een bisdomsgeschiedenis. Onder redactie van prof. dr. J.Y.H.A. Jacobs verscheen *Gaandeweg aaneengesmeed. Geschiedenis van het bisdom Breda*. Kern van het boek zijn de vier hoofdstukken waarin de periode 1853-1994 evaluerend zijn beschreven. Uitgangspunt bij de samenstelling van het boek was de wisselwerking tussen de geschiedenis van het bisdom en de ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving. Een bisdom wordt namelijk gevormd door de katholieken die wonen in een bepaald gebied dat deel uitmaakt van een groter politiek en cultureel verband. Ook in de kerkelijke organisatie vindt een wisselwerking plaats tussen het bisdom en de universele katholieke kerk onder leiding van de paus. Per hoofdstuk wordt de rol van vier dragers van het kerkelijk leven onder de loep genomen: de bisschoppen en hun beleid, de seculiere geestelijken en hun opleiding, de religieuzen en hun activiteiten op het gebied van zielzorg, onderwijs en charitas en ten slotte de lekenelovigen en hun godsdienstig en zedelijk leven. Deze vier groepen zijn er zich in de loop van het bestaan van het bisdom steeds meer van bewust geworden, dat zij in gezamenlijke verantwoordelijkheid het kerkelijk leven in het bisdom dragen. Voorafgaand aan de vier hoofdstukken wordt in twee hoofdstukken de voorgeschiedenis van het bisdom sedert 1559 beschreven. Een evaluerende terugblik op de periode 1994-2003, het episcopaat van de huidige bisschop Martinus Muskens, was voor de samenstellers niet mogelijk. Geschiedenis en

Opname uit 1907. Prentbriefkaartencollectie Geert de Bruijn, St. Willebrord.

actualiteit lopen nog te zeer in elkaar over. Gekozen is daarom voor een Epiloog, waarin enkele grote lijnen, toegespitst op het beleid van de bisschop, getrokken worden.

Kerken in het Bisdom Breda is de titel van het in 2004 verschenen lijvige boek van Ton van Nijnatten, waarin hij van elk kerkgebouw dat in 1996 dienst deed als parochiekerk, een realistische pentekening van het exterieur heeft opgenomen. Indien een kerkgebouw een beeldbepalend element in het aanzicht van een dorp of stad was, zijn vaak meerdere tekeningen opgenomen. De H. Corneliuskerk te Welberg spant de kroon met vier afbeeldingen. Ter 'illustratie' van de kerkgebouwen is enige historische informatie over de kerken verzameld en is een plattegrond toegevoegd. Blijkens de Inleiding heeft de samensteller zich beperkt tot tekeningen van de buitenkant van de kerkgebouwen. Desondanks is er toch een tekening van een kerkinterieur opgenomen: dat van de Bredase Anna-kerk. Andere 'vreemde eenden' zijn de hervormde kerken te Fijnaart, Geertruidenberg, Goes, Halsteren, Oud-Vossemeer, Tholen en Zevenbergen.

Er was geen memorabel feit dat diende als aanleiding voor het samenstellen en uitbrengen van het boek. Het verdwijnen van kerkgebouwen was voldoende reden om de als gebedsruimte functionerende katholieke kerken te portretteren. Het is een mooi kijkboek geworden. Aan de vormgeving is grote aandacht besteed. Jammer is dat bij de vermelding onderaan de bladzijde van de vestigingsplaats en kerknaam deze laatste al kort na het begin afwezig is.

Chris Mol 1892-1979. Van Brabantse dorpsdokter tot nationaal gezondheidspionier luidt het resultaat van de studie die Jan Huige in het kader van zijn promotieonderzoek verrichte naar de betekenis van deze West-Brabantse huisarts voor de Nederlandse gezondheidszorg. Geboren in 1892 als zoon van het katholieke

schoolhoofd in De Heen en opgegroeid in Kruisland (twee kerkdorpen van Steenberg) nam Chris Mol in 1917 de huisartsenpraktijk te Etten over. Daar kwam hij in contact met een al langer ter plaatse verblijvende parochiegeestelijke, die evenals Mol geconfronteerd werd met de hoge cijfers qua doodgeborenen en kindersterfte. Omdat maatschappelijke omstandigheden daarbij een grote rol speelden, wist deze geestelijke Chris Mol te bewegen tot de oprichting in 1918 van een plaatselijke Wit Gele Kruisvereniging in navolging van enkele eerdere initiatieven in de regio. Als voorzitter van deze vereniging had Chris Mol al snel zitting in overkoepelende organen en overlegstructuren van het kruiswerk, eerst op diocesaan en provinciaal, maar later ook op nationaal niveau. Aanvankelijk alleen op het gebied van de lichamelijke, maar geleidelijk ook van de geestelijke gezondheidszorg. In vele besturen hanteerde Chris Mol na verloop van tijd de voorzittershamer. In februari 1945 maakte Chris Mol deel uit van een 'representatieve commissie uit bevrijd gebied' die koningin Wilhelmina adviseerde over de wijze waarop het naoorlogse Nederland vorm gegeven zou kunnen worden. Door dit adviesraam raakte Chris Mol betrokken bij het Militair Gezag en was hij belast met het onderhouden van contacten met volksgezondheidsorganisaties, totdat in augustus 1945 de normale verhoudingen in Nederland weer langzamerhand terugkeerden. Toen hem vervolgens gevraagd werd zitting te nemen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, ging hij na enige aarzeling op het verzoek in, omdat hij mogelijkheden zag via het politieke machtspeel meer invloed te kunnen uitoefenen op vraagstukken op het gebied van de volksgezondheid. In het verleden had hijzelf gepleit voor een grotere inbreng van medici in de Tweede Kamer. Op 30 april 1946 werd hij beëdigd als lid van de Tweede Kamer van de Voorlopige Staten-Generaal, een in november 1945 gecreëerd noodparlement. Na de oprichting van de KVP in december 1945 trad Chris Mol tot deze partij toe, was tijdens de verkiezingen in mei 1946 lijsttrekker voor het kiesdistrict Tilburg en werd bij de verkiezingen tot kamerlid gekozen. Met de aanneming in 1955 van de Gezondheidswet zag Chris Mol zijn politieke doel bereikt en stelde hij zich voor de verkiezingen van 1956 niet meer beschikbaar. Vanaf 1956 ging hij zich weer wijden aan zijn vele bestuurlijke functies, die hij langzaam maar zeker ook ging verlaten. In november 1972 verliet hij zijn vertrouwde Etten-Leur, waarvan hem in 1956 (als eerste) het erburgerschap was toegekend. Chris Mol overleed te Oisterwijk in 1979. Begraven werd hij te Etten-Leur.

Eén van de vele publicaties die uiteindelijk leidden tot bovenvermeld proefschrift verscheen in *Brabants Heem*, jaargang 56 (2004) nummer 1. Jan Huige behandelt het *Ziekenfondswezen en doktersfondsen. De strijd om het onderlinge ziekenfonds in het Bredase diocees*.

In deel 6 van *Brabantse biografieën. Levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Noord-Brabanders* worden het leven en werk van in totaal 33 Brabanders beschreven. Drie ervan zijn afkomstig uit West-Brabant. Twee uit Breda, namelijk Dries van Kuijk, die bekend was als Colonel Thomas Parker, de manager van Elvis Presley, en de illusionist en telepaat Winando, in het dagelijks leven Henk van Heusen, en één uit Etten-Leur: Sybrand Casparus Jan Heerma van Voss (Oud Gastel 1841 - Etten-Leur 1934), de man die bij gelegenheid van het veertigjarig bestaan van zijn suikerfabriek in 1909 voor het eerst een vliegtuig liet vliegen boven Nederlandse bodem.

Onder redactie van Ton Reniers verscheen *West-Brabantse voorouders*. Het riviertje de Donge vormt blijkens het voorwoord de oostgrens van wat de redactie als West-Brabant beschouwt. Geopend wordt door mr. G.J.M. Blom met de *Kwartierstaat*

Hendrika de Weert (1816-1866), geboortig te Rucphen. Matti H.A.J. Herben behandelt *De leenmannen en eigenaars van de Elfhoeven (1347-1832)*, een stukje leengoed van de heren van Putten en Strijen juist ten zuidoosten van het huidige dorp Moerdijk en ongeveer op de plaats van het verkeersknooppunt Klaverpolder. R.C.M. Jacobs schrijft over *Een eeuw familie Osseschreuders in Woensdrecht*. Mr. G.J.M. Blom vervolgt zijn elders verschenen publicaties over zijn kwartierstaat met *Dertig kwartieren van Maria de Koning (1808-1887)*, wier voorouders voornamelijk in Rijsbergen en Zundert woonden. Onder de titel *Van Van der Vloet tot Vervloet* laat J.J. Vervloet zien hoe stamvader Cornelis Jans Vervloet zich vanuit Zundert/Breda in Oudenbosch vestigde. Latere familieleden trokken verder het kleigebied in het noordwesten van de provincie in. Ada T.B. Peele beschrijft hoe in 1877 *Dirk Jan baron van Heeckeren van Brandsenburg (1842-1919) Burgemeester van Hooge en Lage Zwaluwe* werd. Na een *Inleiding en Roggeprijzen* beschrijft drs. Ton Reniers in een samenhangend verband verschillende stukken familiegeschiedenis die te maken hebben met zijn oudste voorouders. Jammer dat de vermelding van de hoofdstukken in de inhoudsopgave niet altijd parallel loopt met de titel van de bijdrage. Ook de daarop volgende zelfstandige publicaties over *Borybooms – Borbon – Verbon, Bouwstenen voor een genealogie Hanenbal – Van Gils en Geslacht Nuyten/Nuiten uit Teteringen met uitgestorven zijtakjes Krijnen/Crijnen en Van der Aalst/Van Draalst* zijn van de hand van Ton Reniers. Samen met mr. G.J.M. Blom stelde hij *Van de(n) Luytgaarden* samen. Dit uiterst lijvige boekwerk (440 pagina's) zal voor veel genealogen een welkom naslagwerk zijn.

Peet Bovée (uit Hengelo) droeg *De familie Bogers in West Brabant van 1740 tot 2003* in het bijzonder op aan zijn pas overleden moeder en haar broer Stan Bogers. Deze oom (die in Nieuw Zeeland woonde) beschreef kort voor zijn overlijden zijn jeugdherinneringen aan zijn geboortestreek. Dit document is als afzonderlijk hoofdstuk in het boek opgenomen. Daarmee werd hij postuum medeauteur. Aan de vormgeving van het boek is duidelijk veel aandacht besteed. Puur genealogische informatie wordt bij tijd en wijle afgewisseld met wetenswaardigheden over de betreffende personen. Foto's van personen, van door familieleden bewoonde boerderijen, plattegronden en kaartjes van grotere en kleinere gebieden en voor- en achterzijden van bidprentjes zijn rijkelijk opgenomen, sommige zelfs in kleur. Een opmerking die al eerder in deze Kroniek naar aanleiding van een genealogische publicatie is geplaatst, kan hier herhaald worden. De nummering van de in de genealogische overzichten voorkomende personen had beter (lees: volgens de officiële regels) gekund, maar met wat gepuzzel en geduld is er uit te komen. Dat de namen vet gedrukt zijn en opvallen is weer een voordeel. De ondertitel suggereert meer dan feitelijk geboden wordt. Van de drie mannelijke kinderen van de oudst vermelde Bogers zijn enkel de afstammelingen van één uitgewerkt. Deze persoon had twaalf kinderen, van wie er slechts twee uitgewerkt zijn. Van één van de twee zijn kinderen niet bekend. Een verklaring voor het laten vallen van complete takken is niet gevonden. In het Slotwoord meldt Peet Bovée dat de naam Bogers in 1947 blijkt het *Nederlands Repetorium van Familienamen* in Noord-Brabant 1.356 keer voorkwam. In het onderhavige boek komen in 1947 93 Brabantse Bogersen voor, 'een uitdaging om nog verder onderzoek te doen'. Gezien het vorenstaande een terechte conclusie.

Een derde genealogisch werk is van de hand van J.M.G. Leune. Hij stelde *De familie (Van) Page (Pagé, Pagee) uit de Zuid-Westhoek van Noord-Brabant ca. 1600-ca. 1900* samen. De stamvader van de familie was waarschijnlijk afkomstig uit Bergen op Zoom. Latere takken waaierden uit naar Ossendrecht en Woensdrecht en vandaar richting België. Ook in Zeeland kwam een tak terecht.

Door het samengaan van het waterschap Land van Nassau met andere West-Brabantse waterschappen met ingang van 2004 in het nieuwe waterschap Brabantse Delta is er tussen ruwweg Bergen op Zoom en Tilburg nog maar één waterbeheerder actief. Bij gelegenheid van deze fusie heeft Paul van Dijk een 'afscheidsboek' samengesteld met als titel *Landschap en waterbeheer in Noordwest-Brabant*. Zoals uit de titel al blijkt is niet het instituut van waterschap, maar zijn het landschap en het waterbeheer beschreven. Het omvangrijkst is de wordingsgeschiedenis van het landschap vanaf de laatste ijstijd (70.000-10.000 jaar geleden). Tweederde deel van het boek wordt door dit hoofdstuk in beslag genomen. Na (bij wijze van spreken) enkele regels gewijd te hebben aan de waterstaatsgeschiedenis (het ontstaan en de vele fusies van waterschappen) richt de auteur zich op de huidige waterbeheersing om met de beschreven problemen uit het recente verleden aan het slot enig licht te laten schijnen op het toekomstig waterbeheer. Het geheel is geïllustreerd met veel foto's en kaartmateriaal, vaak meerdere op één pagina, wat er helaas toe geleid heeft dat sommige luchtfoto's en kaarten te klein afgebeeld zijn om duidelijk te kunnen raadplegen.

Vluchten voor de oorlog. Belgische vluchtelingen 1914-1918 is een fotoboek, waarin duidelijk de tragedie van de Belgische bevolking wordt weergegeven die voor het geweld van de Eerste Wereldoorlog naar Engeland, Frankrijk en Nederland vluchtte. Na een korte beschrijvende inleiding wordt het verhaal in de vorm van foto's met stukjes interviews en teksten uit brieven en dagboeken van vluchtelingen en hulpverleners uitgebeeld. Hoewel de vluchtelingen uit Antwerpen zowel te Roosendaal als Bergen op Zoom terecht kwamen ligt de nadruk in het boek op de laatstgenoemde plaats. Het boek verscheen bij gelegenheid van een gelijknamige expositie in het museum In Flanders Fields te Ieper, waar ook West-Brabants materiaal te zien was.

Bergen op Zoom

De Internationale Commissie voor Stedengeschiedenis, een werkgroep van historici verbonden aan een groot aantal Europese universiteiten, is onder andere bezig met het vervaardigen van historische stedenatlassen. In ons land verschijnen deze onder de titel *Historische stedenatlas van Nederland*. Door middel van enkele kaarten en een beknopte historische beschrijving wordt de ruimtelijke ontwikkeling van de betreffende stad tot het midden van de negentiende eeuw in beeld gebracht. Daarna is de ruimtelijke structuur van steden als gevolg van de industrialisatie vaak sterk veranderd. Verdere internationale afspraken over de inhoud en de mogelijkheid tot landelijke uitzonderingen zijn in het Voorwoord aangegeven. De Nederlandse serie heeft een kloek formaat (staand A3). Willem A. van Ham verzorgde *Aflevering 7 Bergen op Zoom*, waarbij hij verder gegaan is dan de uitgangspunten van de Internationale Commissie. Niet enkele, maar vele fraaie, ook in kleur afgedrukte illustraties in de vorm van kaarten, plattegronden en reconstructions, gravures en (lucht)foto's van vaak een groot formaat maken het lezen tot een plezier. Bovendien zou Bergen op Zoom Bergen op Zoom niet zijn indien van de genoemde uitzonderingsmogelijkheid geen gebruik zou zijn gemaakt. Het laatste hoofdstuk gaat over 'Modern Bergen op Zoom 1868-2000', een aanvulling op de oorspronkelijke opzet waardoor de ontwikkeling van de stad tot op praktisch de dag van vandaag te volgen is en deze aflevering nog meer aan waarde wint. Na de verschillende hoofdstukken volgt nog een 'Legenda' met wetenswaardigheden over bijzondere gebouwen in het Bergse centrum gelegen binnen de vestingwerken, die op een los achterin liggende kleurenkaart 'Bergen op Zoom 1825' staan aangeduid.

Opname uit 1960. Prentbriefkaartencollectie Geert de Bruijn, St. Willebrord.

Ter herdenking van het feit dat honderd jaar eerder prof. dr. W.J.M.A. Asselbergs, beter bekend als de dichter Anton van Duinkerken, te Bergen op Zoom werd geboren, werden in 2003 diverse activiteiten ontplooid. Eén daarvan was de uitgave van een achttal artikelen, waarin vanuit verschillende invalshoeken de persoon van Anton van Duinkerken tot leven zou worden gebracht. Onder redactie van Mariëlle Polman werden deze artikelen gebundeld in *Anton van Duinkerken Een veelomvattend mens*, een uitgave die in het midden van 2003 het licht zag. Karel Soudijn opent met *De melancholische ondertoon. Anton van Duinkerken in ontwikkelingspsychologisch perspectief* en komt (zoals de ondertitel al aangeeft) tot de conclusie dat de vrolijke, blije, levenslustige en gevierde Bergenaar toch diep in zijn hart sterk melancholische trekken had. Cees Slegers kijkt in *'Zijn wij echt zo, of zijn wij zo echt? Anton van Duinkerken en Brabant* naar de relatie tussen Van Duinkerken en Brabant, de provincie waar zijn wortels lagen en waarvan hij zich nooit heeft losgemaakt. Deugdzaamheid, opgewektheid en blijmoedigheid vormden de basis van de levensvisie van Van Duinkerken. Deze aspecten komen aan bod bij Peter Nissen in *'Een mens moet deugen. Anton van Duinkerken over heiligheid* en bij Mariëlle Polman in *De liturgie van het leven. Anton van Duinkerken over levenskunst*. Mariëlle Polman zorgde samen met Mathijs Sanders voor *'Tribune zij de krant. Anton van Duinkerken als literair journalist*. De voorkeur voor bepaalde Vlaamse literatuur behandelt Arno Kuijpers in *Het doopwater onder het hoofdhaar. Anton van Duinkerken en de Vlaamse literatuur*. De samenstelling door Van Duinkerken van de driedelige *Bloemlezing uit de katholieke poëzie van de vroegste tijden tot heden* in de jaren dertig van de vorige eeuw is onderwerp van *Monument of grafzerk? Anton van Duinkerken als bloemlezer van katholieke poëzie* van de hand van Mathijs Sanders. Charles van Leeuwen belicht in *Een heerlijk en onuitputtelijk vakgebied. Anton van Duinkerken als geleerde* het hoogleraarschap in de Nederlandse en Algemene Letterkunde in Nijmegen. De verschillende bijdragen

worden middels een selectie uit de poëzie van de hand van Van Duinkerken aangesmeed, waarbij elk gedicht min of meer direct verwijst naar het daaropvolgende onderwerp.

Door van *Bergen op Zoom mei 1940. De verdediging door het Franse leger* ook een Franse vertaling op te nemen krijgt het door Jan A.F.M. Luitjen samengestelde artikel de omvang van een bescheiden boekje. Via België waren Franse legeronderdelen tot in West-Brabant opgerukt met de bedoeling om de Duitse opmars in een zo vroeg mogelijk stadium tot stilstand te brengen. Zonder succes overigens.

Ken Dut Nog Trug in Bergen op Zoom. Met een knipoog naar het verleden herkent men het heden is een fotoboek over het Bergse carnaval.

Frits Scholten bestudeerde grafmonumenten in de zeventiende eeuw in Nederland. De resultaten bracht hij samen in *Sumptuous Memories. Studies in seventeenth-century Dutch tomb sculpture*, waarin ook aandacht besteed is aan het Morganmonument te Bergen op Zoom.

M. Kosters verdiepte zich in het kader van haar studie maatschappijgeschiedenis in *De joodse gemeenschap in Bergen op Zoom. De geschiedenis van de joodse gemeenschap in Bergen op Zoom voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog*. Na eerst de joodse gemeenschap te Bergen op Zoom geschetst te hebben en de anti-joodse maatregelen van de Duitse bezetter beschrijft zij de lotgevallen van verschillende joodse families en personen. Op het na de oorlog opgerichte monument ter herdenking van de in Bergen op Zoom gevallen slachtoffers ontbreken de joodse slachtoffers. Een gedenkplaat in de synagoge houdt de herinnering tegenwoordig levend.

In *50 Jaar Stichting BOV 1954-2004* is op een geheel eigen wijze de ontwikkeling van de Bergse Operette Vereniging geboekstaafd. Zoals in het Inleiding is aangegeven is het een jubileumboek en geen herdenkingsboek.

De Waterschans. Driemaandelijks tijdschrift van de 'Geschiedkundige Kring van Stad en Land van Bergen op Zoom'.

- *Jaargang 33 nummer 3; september 2003*

In elke aflevering van de *Waterschans* uit 2003 werd aandacht besteed aan Anton van Duinkerken. In deze aflevering beschrijft K. Slootmans zijn persoonlijke *Jeugdherinneringen aan Anton van Duinkerken* en belicht B. Bevers *Het stof van de poëzie van Anton van Duinkerken*. M. Vermunt maakt melding van het feit dat *Lunet 'Zeeland' teruggevonden* is. Onder de prikkelende titel *Rumoer in het Hof* verhaalt W. van Ham aan de hand van stukken uit een procesdossier over de wijze waarop Laurent Adan, kassier-generaal van de markies, 's nachts de dienstmeid van zijn vrouw met haar vrijer in een van de kamers van het Markiezenhof aantrof, de jongeman verwondde en verjoeg. Vermoedelijk gesteund door Bergse inwoners die het 'huis' van Bergen minder goedgunstig gezind waren, daagde de wijnhandelaarsknecht de hoge ambtenaar, die zich gesteund wist door zijn werkgeefster, voor de Raad van Brabant. Een vonnis heeft Van Ham (nog) niet gevonden. In *De Geschiedenis van Bergen op Zoom* beschrijft G. Huijbregts in aflevering 18 de periode *Tussen Aken en Utrecht (1713-1748)*, waarin Bergen op Zoom in 1747 belegerd werd en op 1 augustus het bekende bombardement meemaakte.

- *Jaargang 33 nummer 4; december 2003*

De vondst van een foto van enkele trots poserende luitenants in paardrijtenuw was voor W.P. van Riemsdijk reden zich te verdiepen in het verleden van *Een militaire paardrijtschool in Bergen op Zoom*, die tussen 1895 en 1903 bestaan heeft. 75 jaar

Opname uit 1918. Prentbriefkaartencollectie Geert de Bruijn, St. Willebrord.

Boeynga-kerk aan het Bolwerk was voor ds. drs. Willem Vermeulen aanleiding de bouwgeschiedenis en de huidige monumentale waardering van het object te beschrijven. Onder de titel *Jacob Roecx, Den wijngaert der sielen* doet Ben Daeter verslag van zijn zoektocht naar de Onze Lieve Vrouw Ten Troonpriorij in Grobbendonk (België). Trots vermeldt hij dat Bergenaar Jacob Roecx, de schrijver van *Den wijngaert der sielen* en andere passiewerken, in de eerste helft van de zestiende eeuw prior van dit klooster was. De heruitgave in 2002 van een in 1645 uitgegeven stadsgezicht op Bergen op Zoom uit 1634 met bijbehorend onderschrift riep bij veel Bergenaren vragen op. In *Bergen op Zoom opnieuw beschreven. Thomas de Rouck en de Bergse geschiedenis* geeft dr. Willem van Ham uitleg over Thomas van Rouck en diens stadsbeschrijving. In een streven ook de jeugd te bereiken heeft *De Waterschans* vanaf dit nummer een heuse jongerenpagina: 'WARDTAAL' van de hand van Ward Warmoeskerken. Vast onderdeel van deze 'pagina' wordt een korte brief van Joris, een gefingeerde jongere die in vroeger tijden in Bergen op Zoom woonde en die in de brief over alledaagse belevenissen schrijft. Vervolgens verklaart Ward in *De vestingwerken van Bergen op Zoom: een korte geschiedenis* voor de nieuwe lezers de naam van *De Waterschans*. In 2003 kwam de CD '1 verloren, 1 gewonnen, twee protestantse orgels in Bergen op Zoom' uit met daarop naast muziek van het huidige orgel in de Gertrudiskerk ook een historische opname uit 1966 van het in 1972 door brand verloren gegane Del Haye-orgel. Dit was voor ds. dr. Willem Vermeulen aanleiding in de bijdrage *Een stukje protestantse geschiedenis n.a.v. een nieuwe CD 'met grote stappen' door de geschiedenis van de Gertrudiskerk te gaan en kort stil te staan bij het Del Haye-orgel en Daan Manneke, de laatste organist die dit instrument bespeelde. In aflevering 19 van *De Geschiedenis van Bergen op Zoom* behandelt drs. G.A. Huijbregts de periode tussen 1748 en 1795. Mogelijk is het zetduiveltje verantwoordelijk voor het feit dat de ondertitel van deze aflevering (*Tussen Utrecht en Aken 1713-1748*) gelijk is aan die van aflevering 18 en de inhoud dus niet dekt. In het kader van de herden-*

king van de honderdste geboortedag van Anton van Duinkerken is diens essay *Op het verkeerde paard* *De strijd van kniesoren en mannen van het kwade bloed tegen prins Carnaval* opgenomen. Van Duinkerken schreef dit in 1948 voor *Vrij Nederland*, waarna het in 1979 in de Bergse *Vastenavendkrant* werd uitgegeven. Met een *Boekbespreking Anton van Duinkerken* van de hand van drs. G.A. Huijbregts, waarin hij de verschillende publicaties die in het afgelopen jaar over deze Bergenaar zijn verschenen behandelt, wordt het herdenkingsjaar afgesloten. Aan de hand van een vijftal illustraties wordt op de achterkant van het tijdschrift de *Metamorfose van de Watermolen aan de Visserhaven* op originele wijze in beeld gebracht.

• *Jaargang 34 nummer 1; maart 2004*

In *Een auteur van formaat. Méér over Jacob von Eggers* doen J. Sinke en N. Grosfeld verslag van hun speurtocht naar de schrijver van het *Journal du Sièg de Bergenopzoom* en de gevonden resultaten. Deze blijkt in 1704 geboren in Dorpat in het huidige Estland en via ballingschap in Archangel (Rusland) en de carrières van zijn vader en stiefvader in 1721 in Stockholm (Zweden) terecht gekomen te zijn. Daarna volgde als vestingbouwkundige een jarenlange zwerftocht langs Europese brandhaarden. In 1751 werd hij in de Zweedse adelstand verheven en tot Freiherr benoemd. In 1773 overleed Jacob von Eggers. *De geschiedenis van Bergen op Zoom van drs. G.A. Huijbregts* heeft inmiddels de twintigste aflevering bereikt: *Bergen op Zoom en de Bataafse Republiek 1795-1806*.

In *Den Nederlandtschen Herauld* over de Nederlandse adel heeft Thomas de Rouck een gedicht ter ere van Sint Gertrudis gepubliceerd. Dr. W.A. van Ham heeft het gedicht, de achtergrond ervan en die van de auteur grondig bestudeerd. In *Gertrudis van Nijvel: Een lofprijzing op de grens van twee culturen*. Thomas de Rouck als eredichter van de stadspatrones doet hij verslag van zijn bevindingen. *Sumptuous Memories* is een bespreking door Jan Peeters van het in 2003 verschenen boek *Sumptuous Memories, studies in seventeenth-century Dutch tomb sculpture* van Frits Scholten. Eén van de hoofdstukken van het boek betreft het omstreeks 1645 opgerichte grafmonument van Charles Morgan in de Grote Kerk te Bergen op Zoom, dat volgens Scholten het eerste classicistische monument in Nederland is. *Wardtaal* van Ward Warmoeskerken (de jongerenpagina) is gewijd aan het stadhuis. Een min of meer toevallige ontdekking van enkele betonnen schoolplaatsen en een tip leidde David Ross naar de historie van *De Stelling West Noord-Brabant*. Om het zuiden van Nederland tegen een eventuele aanval vanuit het Zeeuwse gebied te beschermen werd in november 1915 besloten tot de aanleg van een tijdelijke verdedigingsstelling tussen Woensdrecht en de monding van de Steenbergse Vliet. Begin 1916 werd met de feitelijke aanleg begonnen. Het werk verliep traag en aan het einde van de Eerste Wereldoorlog was de stelling nog niet voltooid. Na in 2002 over twee onbekende kaarten van Bergen op Zoom uit 1586 en 1587 geschreven te hebben ontdekte Frans Westra in het British Library opnieuw een nog onbekende kaart, nu uit 1588, van de vestingwerken van Bergen op Zoom van de hand van Walter Morgan Wolff. In *Nog een vestingbouwkundige kaart van Bergen op Zoom uit 1588* beschrijft hij de kaart in detail. Vanaf 1 januari 2004 gaan de verschillende 'Samen op weg Kerken' in Nederland verder onder de naam Protestantse Kerk in Nederland. Aan de hand van de kerkzegels van de verschillende Bergse partners in deze fusiekerk blikt ds. drs. Willem Vermeulen kort terug op de geschiedenis daarvan in *Kerkfusie en Kerkzegels*. Een intrigerend schilderij met een carnavalsimpressie in de collectie van Het Markiezenhof en de uiterst summiere gegevens op de bijbehorende inventariskaart waren voor drs. Johanna Jacobs aanleiding om op zoek te gaan naar de geschiedenis achter dit

schilderij. In *Van carnaval 1938 naar de Dionne-vijfling. Verslag van een kunsthistorische speurtocht* beschrijft zij de resultaten van haar onderzoek.

• Jaargang 34 nummer 2; juni 2004

De ontdekking van een schilderij van de hand van Gerard Houckgeest in een museum in Kaapstad door een lezeres van het tijdschrift was voor Ben Daeter aanleiding in *Een beroemde Bergse schilder* opnieuw aandacht te besteden aan het verblijf te Bergen op Zoom van deze van oorsprong Haagse schilder. Drs. G.A. Huijbregts is met *De Geschiedenis van Bergen op Zoom* inmiddels bij aflevering 21 aangekomen en beschrijft *Bergen op Zoom onder koning Lodewijk Napoleon 1806-1810*. J.L.C. Weyts doet verslag van *De restauratie van het huis Henegouwen, Fortuinstraat 14 te Bergen op Zoom*. In *Wardtaal* heeft Ward Warmoeskerken het deze keer over *Het zoutwaterbad ofwel: de Gemeente Bad- en Zweminrichting. De vondst van een onderaardse gang in de Zuidsingel* was voor Marco Vermunt aanleiding de gang zelf en de historie ervan te onderzoeken. In *Verdwenen maar?... niet vergeten. Een verhaal over onze Joodse stadsgenoten tijdens de Tweede Wereldoorlog* geeft Mariëlle Kosters in het kort weer hoe het deze bevolkingsgroep vlak voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog is vergaan. In *Bergs Diep* wordt een fout met de illustraties over de Dionne-vijfling in het vorige nummer gecorrigeerd.

• Jaargang 34 nummer 3; september 2004

In zijn serie *De Geschiedenis van Bergen op Zoom* is drs. G.A. Huijbregts inmiddels toe aan aflevering XXII: *La Ville de Bergen op Zoom 1810-1814*. In januari 1810 voegde keizer Napoleon het gedeelte van het Koninkrijk Holland ten zuiden van de Waal toe aan zijn Franse keizerrijk. Later in het jaar zou de rest van Holland volgen. In december 1813 verlieten Franse legers bijna geheel West-Brabant. Slechts in één plaats hielden zij stand: Bergen op Zoom. Engelse mariniers begonnen daarop een beleg in naam van de uit Engeland teruggekeerde Souvereine (en latere koning) Vorst Willem I. In de nacht van 8 op 9 maart 1814 werd de stad aangevalen, uiteindelijk zonder succes. Steeds verder in het nauw gedreven trad de Franse

Opname uit 1901. Prentbriefkaartencollectie Geert de Bruijn, St. Willebrord.

keizer op 13 april 1814 af. Tien dagen later ondertekende de nieuwe Franse regering met de geallieerden een verdrag, waarin de ontruiming van alle nog bezette steden buiten het eigenlijke Frankrijk van vóór Napoleon was opgenomen. Op 3 mei 1814 verlieten de laatste Fransen Bergen op Zoom en trokken Nederlandse soldaten de stad in.

Tussen 1779 en 1783 was Johann Ludwig Dussek organist te Mechelen en Bergen op Zoom. In *Johann Ludwig Dussek 1768-1812. Een onbekende beroemde Bergse organist* beschrijft Ben Daeter in het kort diens levensloop en muzikaliteit. Op sommige punten is zijn werk volgens deskundigen een voorloper geweest van dat van Beethoven, Chopin, Schumann en Brahms. *Wardtaal* staat deze keer in het teken van de bevrijding van Bergen op Zoom op 27 oktober 1944.

In mei 2004 kwam de restauratie gereed van het laatste van zes wandtapijten van het Zeeuws Museum te Middelburg. Dit tapijt draagt de titel 'De slag bij Bergen op Zoom' en toont de zeeslag die eind januari 1574 plaats vond tussen de Spanjaarden en een zeemacht gevormd door Hollandse en Zeeuwse opstandige steden. De ontwerper is tot op heden onbekend. Het tapijt werd door de Delftenaar Francois Spierinx gemaakt in de jaren 1593/1595. De oudst bekende afbeelding van de zeeslag staat in een kroniek over de eerste jaren van de Opstand, die de Engelsman in Staatse dienst Walter Morgan kort na de slag schreef. In *Van Morgan tot Vrijdag. Een zeeslag bij Bergen op Zoom (1574) verbeeld* beschrijft dr. W. van Ham de verschillende afbeeldingen van deze zeeslag. Hugo Vrijdag is de ontwerper van het kunstwerk 'De windvanen' dat enkele jaren geleden in en bij de Binnenschelde is geplaatst als koppeling van de 'oude' stad met de 'nieuwe' wijk de Bergse Plaat. In *Jaarboek De Ghulden Roos* heeft A.M. Bosters inmiddels enkele forten van de West-Brabantse Waterlinie beschreven. In deze aflevering van *De Waterschans* begint hij aan een serie over *De Forten aan de Eendracht* gelegen onder Tholen en Oud- en Nieuw-Vossemeer. Met uitzondering van de stad Tholen zijn deze forten en schansen inmiddels allemaal verdwenen.

Etten-Leur

In het door Avoord Zorg & Wonen uitgegeven *St.-Elisabethshuis een eeuw verzorging en verpleging in Etten-Leur* wordt de institutionele en bouwkundige geschiedenis beschreven van deze Etten-Leurse zorginstelling tot aan de ingebruikname van het huidige complex in 1969. Het kerkbestuur van de Ettense St. Lambertusparochie stelde in 1886 een geldbedrag ter beschikking voor de oprichting van een 'liefdehuis' voor armen, zieken en gebrekkigen. Het volgende jaar werd de organisatie ervan vormgegeven. Voor de dagelijkse gang van zaken binnen het huis werden contacten gelegd met de zusters Penitenten-Recollectinen van de Haagdijk te Breda. In 1888 werd met de bouw begonnen, waarna op 11 juni 1889 de eerste bewoner er zijn intrek nam. In de volgende decennia vond regelmatig uitbreiding c.q. vernieuwing van het gebouwencomplex plaats. In 1959 werd de ziekenhuisfunctie opgeheven, onder andere omdat de zusters de personele bezetting niet op niveau konden houden als gevolg van de vermindering van het aantal roepingen. Met ingang van 1966 trokken de Bredase zusters zich geheel uit het Ettense gasthuis terug. Veranderende inzichten in de zorg leidden er in de loop van de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw uiteindelijk toe, dat plannen tot uitbreiding en vernieuwing vervangen werden door een plan voor een totale nieuwbouw op een andere locatie. Op 1 november 1969 werd dit complex in gebruik genomen. Reeds het volgende jaar werd een deel van de oude gebouwen aan de Oude Bredaseweg gesloopt.

Fijnaart

In jaargang 28 nummer 2, juni 2004, van het *Genealogisch Tijdschrift voor Midden- en West-Noord-Brabant en de Bommelerwaard* publiceerde L.J. Karels de generaties V tot en met XII van de *Kwartierstaat Hartveld-van Dis*, een familie die zijn oorsprong te Fijnaart en Willemstad heeft. Een verwijzing naar het eerste deel van de publicatie is er niet en een snelle blik in de voorgaande jaargangen leverde ook niets op. Vreemd.

Nieuwsbrief Heemkundige Kring Fijnaart en Heijningen.

- *Nummer 27, november 2003*

Ter aanvulling van het in 1996 verschenen *Verdwenen scholen* werd in de *Nieuwsbrief* in het kader van de sluiting van het gebouw van de Julianaschool aan het einde van het schooljaar 2002/2003 aandacht besteed aan de historie van deze van oorsprong uit 1925 daterende christelijke school. Omdat de school met ingang van het nieuwe schooljaar ondergebracht is in het gebouw van de Kennedyschool is ook kort teruggeblikt op de meer dan 130 jaar oude geschiedenis van dit katholieke schoolgebouw.

Halsteren

Jaarboek 2003 van de Heemkundige Studiekring Halsteren-Lepelstraat Halchterth draagt de titel *Halsteren mijn dorp*. De basis van deze uitgave wordt gevormd door het gelijkkluidende boekje van Willem Janssen (medeoprichter en eerste penningmeester van de kring), dat in 1983 was uitgegeven en waarin hij een aantal verhalen over Halsteren had opgenomen. Deze en andere verhalen zijn gebundeld en opnieuw uitgegeven.

H.A. Muntjewerff schreef in *Erfgoed van Industrie en Techniek*, jaargang 13, aflevering 2, juni 2004, over *Henkes in Halsteren*. Deze familie exploiteerde er in de jaren zeventig van de negentiende eeuw een draineerbuizenfabriek, de vennootschap onder firma C.A. Verkouteren. In 1887 startte de familie de conservenfabriek Het Klaverblad, waar vooral asperges werden ingeblikt voor de export. Het Henkes-imperium stortte in 1902 in.

Heerle

In het kader van het 75-jarig bestaan van de rooms-katholieke voetbalvereniging Heerlese Sport Club 28, beter bekend als de RKKV HSC'28, stelde een redactie onder leiding van René Hermans een jubileumboek samen onder de titel *Op een 'ouwe' slof naar het Lof*. De oudste geschiedenis van de voetbalsport in dit Roosendaalse kerkdorp is door het ontbreken van voldoende gegevens nog niet helder, maar zoveel is wel duidelijk dat het in 1905 begonnen patronaatswerk daarop een positieve invloed gehad heeft. Naast vogelpik, biljarten, kaarten en een (verplicht?) uurtje godsdienstondericht vermaakten de jongemannen zich bij goed weer ook met een potje voetbal. In 1926 werd er in de dagbladen *De Grondwet* en *De Avondster* al geschreven over een voetbalclub met de naam HVV ofwel de Heerlesche Voetbal Vereniging. Op 1 november 1928 werd HSC opgericht, althans deze datum wordt als zodanig gehanteerd, omdat deze voorkomt op een nog bewaard gebleven kwitantie voor de vereniging. Waarschijnlijk is bij het vijf-

tienjarig bestaan het jaartal van oprichting aan de naam toegevoegd. Naast voetbal hield de Heerlese Sport Club zich aanvankelijk ook bezig met atletiek, maar deze sport is al na korte tijd volledig door het voetbal naar de achtergrond gedrongen, want na 1930 is het enkel voetbal wat de klok slaat. Mogelijk wreekt zich hier ook het ontbreken van het oudste gedeelte van het verenigingsarchief. Dat het verloren gaan van historische bronnen helaas van alle dag is, blijkt uit het feit dat de auteur het notulenboek uit 1935 in 1988 nog gebruikt had voor een feestgids, maar dat het in 2003 spoorloos verdwenen was. Dat het boek meer moet zijn dan alleen een weergave van de geschiedenis, maar ook een 'kijkboek' blijkt uit de vele illustraties en kaderteksten met kleine feitjes en anekdotes die opgenomen zijn. Zoals van de (eind)redacteur te verwachten is, is bij dit jubileumboek naast de vormgeving van de inhoud ook weer veel aandacht besteed aan de uiterlijke vorm: mooi papier, stevige omslag.

Hoeven

Het Conferentiecentrum Bovendonk en de Stichting Priesteropleiding Bovendonk hebben onder de titel *Zeven eeuwen Bovendonk. Geschiedenis van historische grond in Hoeven* twee afzonderlijke, maar grotendeels identieke publicaties het licht laten zien. Het in 1990 verschenen jaarboek van de heemkundekring De Honderd Hoeven *Bovendonk. Van uithof tot seminarie* diende daarvoor als basis. Voor de meest recente periode heeft samensteller Jan Brouwers aanvullend onderzoek gedaan. Het meest in het oog springende verschil tussen beide publicaties is de kleur van de omslag. Ook de op het titelblad voorkomende opdracht verschilt. Daarna is de inhoud van beide boekwerkjes gelijk tot het jaar 1983 bereikt is. Op de laatste bladzijden verschillen de uitgaven weer van elkaar. Het ene beschrijft twintig jaar priesteropleiding en het andere de semi-vrijwillige organisatie die de exploitatie van het complex ter hand heeft genomen. In de jaren negentig van de vorige eeuw is de commerciële exploitatie van het centrum in een professionele organisatie ondergebracht.

Schier zonder problemen weet de heemkundekring De Honderd Hoeven elk jaar een omvangrijk jaarboek te publiceren. Zo ook weer met het twintigste, dat de titel *Van zicht naar combine. Facetten van de Hoevense landbouwgeschiedenis* draagt. In *De Hoevense landbouw gedurende de laatste twee eeuwen* beschrijft Cees Wijnen in grote lijnen de ontwikkeling van de landbouw in Nederland en hoe deze ontwikkeling zich in Hoeven manifesteerde. Oude gewassen verdwenen en nieuwe kwamen ervoor in de plaats. Productie voor gebruik op het eigen boerenbedrijf en de lokale omgeving veranderde in een productie voor ver weg gelegen markten. Een grotere vraag naar landbouwproducten leidde tot betere teeltmethoden, tot mechanisatie en specialisatie. Ook *De groenteteeltstudieclub (1962-1999)* is van de hand van Cees Wijnen. Cees van Caulil bestudeerde *Cees Vergouwen, land- en tuinbouwonderwijzer*. Deze in het Ettense deel van de Heul (dat kerkelijk tot de parochie van St. Jan de Doper te Hoeven behoorde) geboren boerenzoon werd in 1921 onderwijzer aan de Hoevense jongensschool. Vanaf 1927 ging hij (in overleg met de plaatselijke Boerenbond) in de wintermaanden ook landbouw cursussen geven en trad hij op als adviseur voor de Boerenbond. In 1933 vertrok Cees Vergouwen naar de Wieringermeerpolder, waar hij hoofd van een lagere school werd. Enkele jaren later verruilde hij deze positie voor die van leraar aan een middelbare landbouwwinterschool te Voorhout. In de jaren 1938-1939 hield Cees Vergouwen regelmatig praatjes voor de KRO-radio over land- en tuinbouwaangelegenheden. Een onderzoek door Piet Lauwerijssen naar de geschiedenis van zijn eigen familie leidde tot

De familie Lauwerijssen: boeren en besturen. Rieni Voermans en Jos Wijnen laten zien dat *De familie Wijnen: van alle markten thuis* was. In *Herinneringen vertelt* een groot aantal Hoevenaren wat zij persoonlijk met de Hoevense landbouw te maken hebben (gehad).

Klundert

144

De Overdraght. Uitgave van de heemkundekring Die Overdraghe.

- *Jaargang 29 nummer 4; december 2003*
Een tweetal anekdotes rond de persoon van Naantje de Korte, *Naantje moest boven zijn*, om met een ambtenaar van de gemeente een kwestie te bespreken, en *Naantje had een probleem*, was voor Joost Knook aanleiding de inrichting van het Klundertse stadhuis voorafgaand aan de restauratie in het begin van de jaren vijftig van de vorige eeuw te beschrijven. De begane grond was ingericht als woning en politiebureau inclusief twee cellen. Op de verdieping waren secretarie, raadszaal en burgemeesterskamer gevestigd. Onder de titel *Klundert in prent en plaat* begint Joost Knook aan een serie artikelen, waarin hij aan de hand van oude en nieuwe platen en foto's over de geschiedenis van met name de Klundertse vestingwerken schrijft. Met de eerste aflevering van *Nuttige wenken*, afkomstig uit een boekje met de veelzeggende titel *1001 Nuttige Wenken. De onmisbare raadgever voor iedere huisvrouw* sluit de periodiek.
- *Jaargang 30 nummer 1, maart 2004*
Van de hand van Joost Knook verscheen aflevering II van *Klundert in prent met praat*, waarin hij zijn speciale aandacht richt op de Verlaat en bijbehorende Verlaatsheul. Voor Frits Schalekamp was het *Einde van de esdoorn op het stadhuisplein* in mei 2003 aanleiding zich te verdiepen in de historie van de op het plein staande bomen. Enige verenigingsnieuwjes (waaronder het dertigjarig bestaan) worden in het begin en aan het einde van het tijdschrift gemeld.
- *Jaargang 30 nummer 2, juni 2004*
Hein van Drimmelen Fzn. was acht jaar toen in 1940 Nederland betrokken werd bij de Tweede Wereldoorlog. Zijn vader was destijds gemeentesecretaris van Klundert. In *Vlees verkrijgbaar aan de noodslachtplaats* heeft hij zijn herinneringen aan die tijd op schrift gesteld.
- *Jaargang 30 nummer 3, september 2004*
De gehele uitgave is gevuld met aflevering III van *Klundert in prent met praat*.

Moerdijk

De Sprange. Periodiek van de Stichting Heemkunde Moerdijk.

- *Jaargang 18, nummer 2; december 2003*
Over de *Open monumentendag* is een verslag opgenomen. Stoffel Hermus stelde een stukje geschiedenis samen over *De Oranjehoeve* en verlichtte dit met enkele foto's van het 'landelijk leven'. Verder is er in de vorm van foto's veel aandacht voor al dan niet meer bestaande boerderijen in en rond de kern Moerdijk. Teksten van liedjes en/of gedichten over *De Sassenplaat* en 'Vruger ?...' en over het Moerdijkse pleintje completeren deze aflevering.

Opname uit 1910. Prentbriefkaartencollectie Geert de Bruijn, St. Willebrord.

- *Jaargang 14* (bedoeld 18?), *nummer 1*; mei 2004
 Deze aflevering bevat enkele 'overdrukken' uit andere dan wel oude bronnen. Begonnen wordt met *De traditie der voornamen*, een in 1949 in het *Brabants Heem* van de hand van J.P.W.A. Smit, oud-rijksarchivaris in Noord-Brabant, verschenen recensie over de in 1946 uitgekomen publicatie met dezelfde naam van Klaes Sierksma. Uit Nieuwsbrief 5 van het Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling (het RIZA) van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat werd onder de titel *De vissers* een stukje overgenomen over de vissersachtergrond van enkele personen met (toevallig) de familienaam De Visser (geen familieleden) uit Klundert en Moerdijk, die meewerken aan een zeeforelonderzoek. Edwin Nuijten kondigt aan *Op zoek naar het karakter van de Moerdijker* te gaan en vraagt om medewerking. In *De familie Merkelbach in Moerdijk* wordt ingegaan op de komst van smid Johannes Merkelbach, het wel en wee van zijn gezin en de economische betekenis van verschillende familieleden voor het dorp. Eén van de dochters was Huberdina Merkelbach, de stichteres van de Zusters van het Allerheiligste Hart van Jezus te Moerdijk. Omdat Huberdina Merkelbach tussen 1863 en 1880 in Hoogstraten verbleef, wordt kort aandacht besteed aan *Het begijnhof te Hoogstraten*. Met een *Moerdijk Knobbel* (een woordraadsel met als prijs een ontbijtkoek), een aankondiging over de *Nationale verteldag*, waaraan ook in Moerdijk wordt deelgenomen, en *4 mei dodenherdenking Moerdijk*, waarin aandacht besteed wordt aan allerlei herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog, maar ook aan andere oorlogen, wordt de aflevering afgesloten.

Nispen

Naast de vaste onderdelen aan begin en einde, namelijk de *Kroniek van Nispen in 1902* door J. Kerstens en de *Kroniek van Nispen in 2002* door M. Verbraak-van Eekelen, bevat het *Jaarboek 2003* van de heemkundekring de Heerlijkheid Nispen een vijftal artikelen. H. Baselier beschrijft in "*De vreemdelingen herbergen*".

Opname uit 1903. Prentbriefkaartencollectie Geert de Bruijn, St. Willebrord.

Evacués watersnoodramp 1953 in Nispen de ervaringen van een Nispense soldaat in het rampgebied en (zoals de titel aangeeft) die van enkele hulpverleners en geëvacueerden tijdens hun tijdelijk verblijf in Nispen. Verder worden twee Nispenaren voor het voetlicht geplaatst. In *Ode aan mijn Vader. "Oons Vaeder"*, Guust Goossens heeft A. van Dinteren-Goossens een aantal van haar herinneringen aan haar vader vastgelegd. Guust Goossens (1903-1984) was een plaatselijk bestuurder en organisator pur sang. Naast boer en fruitkweker was hij voorzitter van vele verenigingen en gemeenteraadslid. A. Dam schrijft in *Cees van Sieje, nummer 72. Flarden uit een lang leven* over zijn schoonvader Cees van Eekelen, de oudste inwoner van Nispen, wiens werkzame leven grotendeels werd gevuld met werken in de Antwerpse haven, smokkelen en als hulp fungeren bij jachtpartijen. Mede naar aanleiding van slechte ervaringen bij de inrichting van de tuin van zijn nieuwe woning dook M.C.J. Broos diep in de *Geschiedenis van een boerderij aan de Nispenseweg, 1807-1931*. Uitgebreid schrijft hij over het wel en wee van de familie Verhulst, de bewoners/eigenaars van Nispenseweg 11 gedurende de negentiende en twintigste eeuw tot de afbraak van de boerderij in 1931. H. Baselier en J. Kerstens zetten hun serie *Uit de bebouwingsgeschiedenis van Nispen* voort met aflevering VIII. *Bergsebaan westzijde vanaf Nigtestraat tot aan Rietgoorsestraat*.

Fotoboeken doen het altijd goed. Afbeeldingen zeggen vaak meer dan een uitgebreid verhaal. Dat en het feit dat het vorige fotoboek alweer uit 1992 dateerde, waren voor de heemkundekring De Heerlijkheid Nispen redenen om *Over de schouder bekeken. Het jongste verleden van Nispen in beeld* uit te brengen. Zoals de ondertitel aangeeft heeft men zich qua tijdsperiode beperkt tot – zoals in het voorwoord vermeld is – ‘de afgelopen vijftig jaar’. De inhoud van het fotoboek is over tien thema’s verdeeld, elk met een korte inleiding, waarbij (vermoedelijk onbedoeld, maar daardoor des te opvallender) ook niet of moeilijk in beeld te brengen maatschappelijk ontwikkelingen zijn vastgelegd. Zo heeft de kerk de grote invloed

die zij nog had in de eerste helft van de vorige eeuw op de dorpsamenleving, na 1960 prijs moeten geven aan het verenigingsleven. Het thema 'Onze ziel en zaligheid' (het kerkelijk leven) telt acht bladzijden, terwijl er aan 'Ter ontspanning en vermaak' zestien gewijd zijn. Laatstgenoemd thema is bovendien het omvangrijkste. Opnieuw een uiting van een veranderende samenleving? De vormgeving van het fotoboek wordt als 'verfrissend' aangeduid. Rood is de overheersende kleur van het boek. Is daarmee getracht een nostalgisch effect te bereiken? De beleving ervan zal zeer persoonlijk zijn. Wij vinden het iets te.

Oud Gastel

Jaarboek 2003 is het twintigste jaarboek van de heemkundekring Het Land van Gastel. In het *Voorwoord* kijkt de voorzitter kort terug op die periode. *Het gebeurde honderd jaar geleden* en *Het gebeurde vijftig jaar geleden*, waarin voor respectievelijk 1903 en 1953 de regionale kranten *De Grondwet* en *Brabants Nieuwsblad* en het plaatselijke parochieblaadje *Sint Laurentiusklok* doorgenomen waren op opmerkelijke gebeurtenissen, zijn telkenjare in het jaarboek terugkerende rubrieken. Ook *Oud, de duvel is oud* mag tot deze categorie gerekend worden. Naast de toptien van oudste inwoners van Gastel in 2003 is een interview met de 90-jarige (oud-)schilder-drogist-boekhandelaar P. (Piet) F.A. Akkermans opgenomen. Maatschappelijk betrokken was hij als bestuurslid van vele plaatselijke, regionale en landelijke organisaties. Tussen 1966 en 1978 was hij lid van de Gastelse gemeenteraad. Niet met een jaarlijkse frequentie maar toch met enige regelmaat worden in het jaarboek ook afleveringen van 'vervolgverhalen' opgenomen. Zo verscheen in de serie *Uit 'herinneringen van broeder Theophile Nijman'* aflevering 12 over de periode juli 1951 – februari 1954, een tijd die in het teken stond van de uitbreiding van het schippersinternaat. Ondanks zijn vele en drukke werkzaamheden kon Theophile Nijman in augustus 1953 nog tijd besteden aan een groot artikel voor het jaarboek van *De Ghulden Roos* over Thomas de Bie. 't Waren gelukkige uren' noteerde hij in zijn dagboek. In deel 3 van *Van Achter- tot Zuidijk. Achtergronden bij de straatnamen van Gastel* behandelt Wim van den Broek de straatnamen die beginnen met de letters F tot en met J. Onder de titel *Een terugblik en een blik vooruit op de stormramp van 1953* vertelt A. Rijdsdijk-Reuvers aan P. Peeters haar herinneringen te Willemstad aan die ramp. De 'blik vooruit' in de titel slaat op de oproep van de redactie om andere persoonlijke verhalen over de waters-noodramp te ontvangen ten einde die in volgende jaarboeken te kunnen opnemen. Op 1 april 2003 was het honderd jaar geleden dat Jan Frederik Vlekke overleed. Op die dag hield dr. J.G.L. Theunisse, die op een biografie over Vlekke is gepromoveerd, over hem een voordracht voor de heemkundekring. Met als titel *Herdenking 100e sterfdag J.F. Vlekke 1-4-2003* is de tekst in het jaarboek opgenomen. In september 2002 hield de familie Van Leengoed een reünie. Tijdens de voorbereiding daarvan ontstond het plan een familieboek samen te stellen. *100 jaar Van Leengoed, een familiegeschiedenis* door Karin, Liesbeth, Alex, Jelle, Pieter en Leo van Leengoed is een ruime, met veel foto's en tekeningen geïllustreerde selectie uit dat boek. Het na de titel tussen haakjes staande 'deel 1' houdt een vervolg in. Aan het einde van het jaarboek is de inhoud van de jaarboeken 1984 tot en met 2003 opgenomen: een handig naslagwerk.

In *Laats, een 'deftig' geslacht uit Gastel en Oudenbosch* beschrijft A.M. Bosters in *De Brabantse Leeuw, Tijdschrift voor genealogie*, jaargang 53 (2004), afleveringen 2 en 3 de zeventiende- en achttiende-eeuwse generaties van deze familie, die zich in

Oudenbosch

het begin van de zeventiende eeuw te Gastel gevestigd had. In korte tijd nam de familie deel aan het plaatselijk bestuur. Naast gerespecteerde beroepen als notaris, procureur, apotheker, landmeter en chirurgijn bekleedden leden van de familie in Oudenbosch in de loop van de zeventiende eeuw ook functies als kerk- en arm-meester en deken van het gilde. Eén tak van de familie kwam in Roosendaal terecht, een andere van voornamelijk molenaars uiteindelijk in Breda.

In een fors formaat, met een stevige omslag, een opvallende voorkant en met veel illustraties verscheen in het najaar van 2003 de 151 pagina's tellende publicatie *Het Wit-Gele Kruis in Oudenbosch. De ontwikkeling van het kruiswerk in de twintigste eeuw* van de hand van Kees Wijnen. Bij gelegenheid van het tachtigjarig bestaan van de Oudenbossche Wit Gele Kruisvereniging in 1996 was het idee geboren om een gedenkboek samen te stellen. Het duurde zeven jaar voordat het eindresultaat er was. De realisatie van het gedenkboek nam meer tijd in beslag dan de voorbereiding van de oprichting op 21 augustus 1916 van de eerste plaatselijke katholieke kruisvereniging van Nederland, een proces waaraan men in 1912 begonnen was. Elders in den lande bestonden al Witte en Groene Kruisverenigingen, maar deze waren van neutrale of protestants-christelijke signatuur. Drijvende kracht achter de oprichting was de plaatselijke huisarts J.B.L. Gribling. In zes hoofdstukken worden achtereenvolgens het ontstaan, de opbouw, het eigen wijkgebouw, het kruiswerk als erkende gezondheidsvoorziening, regionale ontwikkelingen en de heroriëntatie van het kruiswerk beschreven, waarna in een slotbeschouwing met het verleden als uitgangspunt in de toekomst gekeken wordt. Met een aantal bijlagen wordt het boek besloten. De illustraties, die soms wat flets zijn, breken de wat saaie vormgeving. De kopjes van paragrafen en subparagrafen zijn in hetzelfde lettertype als de tekst. Hierdoor ontstaat visueel de indruk van grote stukken tekst, terwijl door wat extra aandacht voor de vormgeving een voor het oog aantrekkelijker geheel te bereiken was geweest. Naast een vormgever had de uitgave ook een eindredacteur kunnen gebruiken of althans iemand die de auteur had kunnen voorzien van adviezen op taalkundig en tekstueel gebied. Foutjes als burgermeester, verkeerde voorvoegsels van persoonsnamen, maar ook verschillende initialen voor de grondlegger van het Oudenbossche Wit-Gele Kruis (bladzijden 6 en 141, wat zijn nu de goede?) hadden daardoor gemakkelijk kunnen worden voorkomen. Op zich zijn het geen halszaken, maar ze waren eenvoudig te vermijden geweest en hadden de publicatie op een net wat hoger niveau kunnen brengen.

In de serie *Uitgave van de Heemkundige kring Broeder Christoffor* verscheen in het najaar van 2003 nr. 77, waarin Willy Mol, geboren te Oudenbosch in 1928 als jongste van vijftien kinderen, van wie er vijf in het eerste levensjaar overleden, zijn *Mijmeringen over mijn vooroorlogse tijd* aan het papier heeft toevertrouwd. Als basis voor de publicatie diende blijkens het Voorwoord een lezing die de auteur enkele malen voor de heemkundekring gehouden heeft. Naast eigen herinneringen heeft Willy Mol ook gebruik gemaakt van 'enkele aantekeningen' uit een dagboek van pastoor De Wit en (uit de tijd of recente?) brieven van broers. Behalve deze toevoegingen heeft de auteur ook bewust zaken waarover anderen reeds eerder in de serie hadden geschreven, niet vermeld. Kan het toevoegen van andermans visie in een persoonlijk verhaal tot enige 'vertroebeling' leiden, het feit dat er al eens iets over een bepaalde zaak of kwestie gezegd of geschreven is, mag geen reden zijn om

in persoonlijke herinneringen (of egodumenten zoals dergelijke geschriften met een mooi woord ook wel worden genoemd) die zaken dan maar niet te vermelden. Vanuit de eigen belevingswereld kunnen er verschillende visies op een en hetzelfde voorval zijn. Latere vergelijking van deze verschillende visies kan tot een evenwichtige waarheidsvinding leiden. Na een beschrijving van zijn ouders, vader Toon Mol en moeder Toke Huijsmans, en broers en zussen, passeren in een groot aantal hoofdstukjes allerlei zaken de revue, waarin drie hoofdthema's te ontdekken zijn: het dagelijks leven in huis en op straat, de religie en het onderwijs. Ook veroorlooft de schrijver zich korte uitstapjes naar de tijdsperiodes, die gelet op de titel zich op het eerste gezicht buiten het kader van de publicatie bevinden, zoals de jaren van ziekte van moeder in 1926/1927 en de jaarlijkse familiedagen tussen 1950 en 1989, maar vanwege de beperkte omvang is dit niet storend en geven ze dit egodocument extra cachet.

Het hoge tempo waarin de Oudenbossche heemkundige kring haar publicaties laat verschijnen, vereist een nauwgezette organisatie en op dat gebied liet de kring een steekje vallen door de uitgave *Oudenbosch van weleer in beeld* van Jan Bedaf en Toon Dekkers, die ook in het najaar van 2003 verscheen, hetzelfde nummer 77 toe te kennen. Dit foutje doet overigens niets af aan de inhoud van de publicatie. Aan de hand van foto's van schoolklassen, allerlei verenigingen, geheel of gedeeltelijk verdwenen, vaak verstilde straatbeelden en meer of minder bekende Oudenbosschenaren die de periode tussen 1920 en 1972 bestrijken en verklarende toelichtingen kan 'de oudere' zijn herinneringen ophalen en kunnen 'de verhalen over de goede oude tijd aan de jongeren .. worden doorverteld'.

Van de hand van Louis Kessel is nummer 78: *Over suiker en suikerfabrieken rondom Oudenbosch in de 19e eeuw*. Het gedeelte over de Oudenbossche suikerfabrieken is vrij oppervlakkig en beslaat nog niet de helft van de publicatie. In 1918 werd te Oudenbosch de laatste campagne gedraaid. Met een korte beschrijving

3541 Uitgever P. G. M. Verdult-Irill.

Hoogerheide — Het Mee Ven.

Opname uit 1912. Prentbriefkaartencollectie Geert de Bruijn, St. Willebrord.

van wat er met de fabrieksgebouwen en -terreinen na de respectievelijke sluitingen tot in 2001 gebeurde, wordt de uitgave voortgezet. Ook wordt er aandacht besteed aan suikerfabrieken in Oud Gastel en Standdaarbuiten en aan enkele vooraanstaande personen uit de 'suikerwereld'. Noten ontbreken en de lijst van geraadpleegde bronnen vermeldt enkel reeds eerder verschenen publicaties en het Regionaal Archief West-Brabant en het Gemeentearchief Tholen. Wat er bij deze archiefdiensten geraadpleegd is wordt niet aangegeven. Ook de in 1989 gepubliceerde resultaten van een door M. Bakker uitgevoerd onderzoek naar de Nederlandse suikerindustrie tussen 1858 en 1919 blijft in de bronnenlijst onvermeld.

Regelmatig verschijnt van de hand van Wim Tousain een overzicht van gebeurtenissen uit lang vervlogen tijden. Nummer 79 van de serie gaat over *Enige feiten uit het Oudenbosch van 1903*. Na vermelding van enkele nationale en internationale gebeurtenissen (om Oudenbosch in een breder kader te plaatsen) richt de auteur zijn aandacht vervolgens op enkele *Bouwplannen* van particulieren, de oprichting van de *Strohulzenfabriek* van Van Aken in de huidige Brouwerijstraat (en de uitslaande brand in 1936) en de oprichting van de *Union Bierbrouwerij* door Henri Gouverneur en de weduwe Cornelia van Ginneken-van Aken aan de Varkensmarkt. Sedert het overlijden van haar man in 1900 verbleef Juliana Agatha Jacoba Lyclama à Nijeholt - baronesse thoe Schwartzenberg en Hohelansberg, die officieel te Cannes woonde, regelmatig in Oudenbosch bij haar nichtje Van der Bom-de Hoogh, die tegenover de parochiekerk woonde. Blijkbaar was de adellijke gast niet tevreden over de plavuizen vloer, want in 1903 schonk zij de kerk 10.000 gulden voor een *Mozaïekvloer*, die door uit Italië afkomstige terrazzowerkers gelegd werd. *Suikerindustrie* gaat over de verkoop van de gebouwen van de failliete suikerfabriek van Granpré Molière, Jäger en Co. In *De krant voor u gelezen* en *Diverse berichten* zijn allerlei losse korte wetenswaardigheden opgenomen.

Opname uit 1935. Prentbriefkaartencollectie Geert de Bruijn, St. Willebrord.

De Oudenbossche haven een boeiend bedrijf door Louis Kessel is inmiddels nummer 80 in de serie. De karakteristieke hand van de maker van de plattegrond in het begin van 'het hiernavolgende artikel' maakte ons bijzonder nieuwsgierig naar de gebruikte bronnen. De vermelding daarvan is evenwel bijzonder karig. Tijdens het inzien van reeds eerder verschenen artikelen over de Oudenbossche haven bleek dat de eerste twintig van de in totaal 32 bladzijden een letterlijke kopie zijn van het in Jaarboek 48 (1988) van *De Ghulden Roos* verschenen artikel van drs. R.J. Wols, *De Oudenbossche haven 1550-1850: een boeiend bedrijf*. Hier en daar is een woord en/of zin toegevoegd dan wel weggelaten. Zelfs de titel is gelijk aan die in het artikel uit *De Ghulden Roos*. Een zorgvuldig omgaan met andermans intellectueel eigendom door op zijn minst een goede bronvermelding dan wel een vermelding in een inleiding is het minste dat van een heemkundig tijdschrift verwacht mag worden.

Begin 1929 trouwde de Gastelaar Marinus Jacobus Mulders met de Zevenbergse Adriana Maria Ooyen. Een maand eerder was hij te Oudenbosch een maalterij begonnen, die zich zou ontwikkelen tot het huidige Mulders Mengvoeder. In *Mulders Oudenbosch 1929 - 2004 75 jaar* wordt aan de hand van veel fotomateriaal een overzicht gegeven van de expansie van dit familiebedrijf en de vele activiteiten die vanuit Oudenbosch op het gebied van met name de agrarische voedingssector in Zuidwest-Nederland zijn ontplooid.

Roosendaal

Dat Roosendaal in de zomer van 2004 het feit vierde dat het 150 jaar eerder via Antwerpen een verbinding kreeg met het Belgische spoorwegnet en daarna met de rest van Nederland, zal weinig Roosendalers ontgaan zijn. Verschillende activiteiten en manifestaties werden rondom dit jubileum georganiseerd. In de boekenreeks van de Nederlandse Vereniging van Belangstellenden in het Spoor- en tramwegwezen (de NVBS) verscheen *Roosendaal een spoorwegknooppunt als 's lands voorportaal in het zuiden, 1854-1996*, een fors herdenkingsboek van de hand van de uit Roosendaal afkomstige autoriteit op het gebied van het openbaar vervoer Marius Broos, waarmee een onderzoek van gedurende meer dan dertig jaar het (voorlopige?) eindstation bereikte. Het is beter om de uitgave een naslagwerk over de West-Brabantse spoorweggeschiedenis te noemen. Het (letterlijk) gewichtige boek met een in verhouding met de bladspiegel een wat klein lettertype, benodigd om alle verwerkte informatie op de iets meer dan 200 bladzijden tekst in twee kolommen af te drukken, nodigt namelijk niet uit tot langdurig lezen. Als naslagen 'kijkboek' is deze uitgave evenwel onovertroffen. Voorzien van heel veel, vaak grote illustraties (waardoor details goed zichtbaar zijn) in de vorm van foto's (ook in kleur), tekeningen, plattegronden en publicaties wordt met Roosendaal als centrum het spoorwegwezen in West-Brabant uitgebreid in woord en beeld beschreven. Uiteraard wordt eenzelfde aandacht besteed aan het te Roosendaal liggende spoorwegcomplex en directe omgeving.

Harry van Baal werd in 1928 te Roosendaal geboren. In *Rondom d'Ouwe Mart en zó Roosendaal* heeft hij een groot aantal losse jeugdherinneringen (tot het einde van de middelbare school eind jaren veertig van de vorige eeuw) gebundeld. De vele persoonlijke belevenissen en beschrijvingen van Roosendaalse omstandigheden zullen bij leeftijd- en plaatsgenoten ongetwijfeld een beeld van herkenning oproepen.

Persoonlijke belevenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog blijven voor velen een aanleiding om - zelfs meer dan vijftig jaar na dato - gebeurtenissen uit die jaren en de herinneringen daaraan aan het papier toe te vertrouwen. Zo ook bij de van oorsprong Roosendaler Wim van der Horst, die in Steenbergen 2001 *Leven en overleven* uitgaf, waarin hij zijn vele werk in het verzet tegen de Duitse bezetting uiteenzet. Veel komt aan de orde. De volgende opsomming is maar een beperkte keuze: hulp aan een ontsnapte Franse krijgsgevangene en andere vluchtelingen bij het passeren van de Nederlands-Belgische grens, onderduiken in Sprundel, smokkelen van boter naar België en tabak naar Nederland, het verspreiden van illegale kranten en het opblazen van een spoorlijn. Na de bevrijding van het zuiden van Nederland in oktober 1944 nam Van der Horst dienst bij de Koninklijke Marine om in Engeland een opleiding te volgen in het demonteren van zeemijnen, gevolgd door een soortgelijke cursus voor bommen. Na de capitulatie van de Duitsers in mei 1945 keerde hij in Nederland terug om in de Amsterdamse haven het aldaar aanwezige oorlogstuig onschadelijk te maken. Hier ontmoet hij ook zijn latere echtgenote. Andere plaatsen volgen totdat er op 7 januari 1945 tijdens werk aan een éénpersoonsduikboot iets fout gaat en deze vroegtijdig ontploft. Met een korte beschrijving van de eerste ontmoeting tussen zijn ouders en zijn latere vrouw aan zijn ziekbed sluit Wim van der Horst de beschrijving van deze bewogen vijf jaar van zijn leven af.

Adde nie licht, hedde nooit niks was het levensmotto van de in 2001 overleden Roosendaalse fotograaf Toon Mol. Onder deze titel met als ondertitel *Toon Mol en de leutige kant van Roosendaal* beschrijft Jacques Cats aan de hand van herinneringen van familie, vrienden en bekenden en aantekeningen van Toon zelf de vele culturele gebeurtenissen in het Roosendaalse waar Toon Mol, maar ook zijn vader Jac, broer Jan en zus Riet bij betrokken waren. Cabaret en carnaval waren hoogtepunten. Als beroepsfotograaf legde hij veel op de gevoelige plaat vast. Half trouwend Roosendaal heeft voor zijn fotocamera gestaan, maar ook op evenementen, mijlpalen en opvallende personen richtte Toon Mol zijn toestel. Gelardeerd met vele foto's van de hand van Toon Mol, maar ook van andere Roosendaalse fotografen is een bijzonder boek ontstaan.

Na een korte algemene inleiding over molens in Nederland wordt in het in augustus 2003 door het Gemeentearchief Roosendaal uitgegeven *Molens in Roosendaal en de kerkdorpen* kort de historie van de plaatselijke molens beschreven.

In aflevering 15 (jaargang 5, maart 2003) van het heemkundeblad *Ons Naer* van de heemkundevereniging Ons Naer te Neer (Limburg) verscheen van de hand van Bernard (Ben) Bongers een artikel over *Bertilia, Imelda en Benedicta, zusters van Charitas*. Twee van hen traden aan het einde van de negentiende eeuw in bij de Congregatie Charitas te Steenbergen, vanwaar zij na het gereedkomen in 1905 van het gasthuis van Charitas in Roosendaal daarheen verhuisden. Het derde meisje trad in 1921 te Roosendaal bij de congregatie in. Met een aantal wetenswaardigheden over de drie zusters en de congregatie te Roosendaal tot aan het overlijden van de laatst overgeblevene in 1962 sluit het artikel. Een mooi voorbeeldje van 'petite histoire'.

De vijfentwintigste editie van de plaatselijke wielervedstrijd Draai van de Kaai in 2004 was voor *BN/DeStem* aanleiding om de geschiedenis van dit evenement in veel (kleuren- en zwart-wit) beelden vast te leggen. Wielerkenner (en freelance

journalist) Dominique Elshout zorgde voor een persoonlijk getint verhaal in *De bidon van Fignon. 25 jaar Draai van de Kaai*.

De Vrijheijt van Rosendale. Halfjaarlijks tijdschrift van de heemkundekring De Vrijheijt van Rosendale.

- *Jaargang 24 nummer 43; december 2003*

Onder de titel *Oorlogsjaar 1944* heeft Kees Zagers een aantal herinneringen aan die periode beschreven. Marius Broos beschrijft in *Een polder in het Snolleven* de geschiedenis van Visdonk en omgeving. In het kader van *Huwelijksdispensaties te Roosendaal* onderzocht de Werkgroep genealogie de familierelatie tussen Johannes Marius Vos en Johanna Maria Loos die in juli 1894 te Roosendaal met elkaar trouwden. In de vaste rubriek *Roosendaal van dag tot dag* wordt het eerste halfjaar van 1903 en 2003 behandeld. Ook *Uit de Heemkelder* keert regelmatig terug. Deze keer schrijft Marius Broos over een in 1944 door de Engelse commandant in de stad aan de opzichter van de militaire badinrichting verleende vergunning om via een verboden pad naar het badhuis te gaan. Ook *Kerken gaandeweg*, naar aanleiding van een tentoonstelling in de heemkelder over verdwenen kerken en gezamenlijk gebruik van kerkgebouwen, is van zijn hand. De hulp van de lezers wordt ingeroepen bij *Foto's van vroeger*, waarin een drietal van het onderwijzend personeel van de Sint Antoniuschool is afgebeeld. Ton Steendijk haalt in het dialect herinneringen op aan zijn *Ome Broer*, met wie hij onder andere naar de voetbal ging van SDOR (Samenspel Doet Overwinnen Roosendaal). Deze vereniging speelde op de weilanden van Jef en Lena Boonen, de uitbaters van café 'De Veestallen' op de Kade. Voor *Verhalen van Boonen* hebben zij een aantal herinneringen over de vele activiteiten op die weiden aan Margo Bogers-Raats en Ben Maas verteld. Geert van Ravels gaat verder met zijn *Kinderspelen*. In *Kerk zonder toren* belichten A. van Geel en W. Heijnen de pogingen van het kerkbestuur van de Sint Corneliusparochie om zijn kerk, die tussen 1916 en 1973 op de hoek van de Wouwseweg en de Hulsdonksestraat stond, van een torenspits te voorzien. Ben Maas heeft *Uit het archief: "De Roos"* een prijslijst met betrekking tot kerkelijke begrafenissen opgevist. Jaap Pleij sprak met Ad Knappers over wat deze doet en deed en kwam tot de conclusie: *Ad Knappers kan het contact met de tatami (nog) niet missen*.

- *Jaargang 25 nummer 44; juni 2004*

Uiteraard wordt in het tijdschrift aandacht besteed aan het 25-jarig bestaan van de heemkundekring. P.C.A. van Haperen en W.M. Heijnen schrijven in *Het zilveren jubileum van "De Vrijheijt van Rosendale"* over oprichting, huisvesting, ereleden, sponsors, het tijdschrift en vele andere activiteiten van de kring. Als extraatje treffen de abonnees in de aflevering twee reproducties van litho's uit het midden van de negentiende eeuw van het Roosendaalse stationscomplex aan, waarmee wij als vanzelf bij dé gebeurtenis in Roosendaal in 2004 aankomen. In *150 jaar 'spoor' in Roosendaal* schrijft Marius Broos uitgebreid wat de reiziger in 1854 en 1904 allemaal meemaakte en zag op het spoorwegstation te Roosendaal voorafgaand aan en tijdens een treinreisje naar Breda. In de rubriek *Uit de Heemkelder* besteedt Marius Broos aandacht aan het officiële gedenkbord 'Roosendaal, 100 jaar spoorstad' uit 1954 en allerlei reclame-uitingen van plaatselijke ondernemers met de spoorstad als centraal thema. Ten slotte is er Jaap Pleij die met de geboren Roosendaler Cees Dielemans langs diens werkplekken bij het spoor is geweest. In *Cees Dielemans heeft alle geleidingen bij het 'spoor' doorlopen* doet hij daarvan en

Opname uit 1958. Prentbriefkaartencollectie Geert de Bruijn, St. Willebrord.

van Cees zijn herinneringen in woord en beeld verslag.

In *Huwelijksdispensaties te Roosendaal VI* schrijft dr. E.G. Boeren over twee achttiende-eeuwse dispensaties in de Roosendaalse familie Boeren. De tweede helft van 1903 en 2003 zijn de onderwerpen van de rubriek *Roosendaal van dag tot dag*. In *Foto's van vroeger* staat een foto van de 'Draai van de Kaai' uit 1976 en van een feestelijke wagen die gereden heeft in een optocht in 1919 bij gelegenheid van de feesten naar aanleiding van de Vrede van Versailles. In het dialect filosofeert Ton Steendijk over *Futsoen* en normen en waarden. *Theo Blijdenstein* is meer dan veertig jaar werkzaam geweest in het openbaar onderwijs te Roosendaal. W.M. Heijnen en C.C.M. Heijnen-Maas zetten deze onderwijzman, die ook in verenigingen en organisaties als Alliance en de Stichting Vrouwenhof actief was, kort voor het voetlicht. In *Uit het archief: "De Roos" 4* hebben Ben Maas en André Nieuwlaat de tekst van een uit 1468 daterende verklaring van twee Roosendaalse schepenen over de aanleg van een nieuwe weg en het recht van overpad bij de Vught (de plaats waar in de negentiende eeuw het eerste Roosendaalse spoorwegstation zou verrijzen) in modern Nederlands omgezet. Geert van Ravels beschrijft in *Kinderspelen* weer twee spelletjes.

Rucphen

Redactielid van het *Jaarboek De Ghulden Roos* Ad Schrauwen was ook voorzitter van de Rucphense Sport Vereniging RSV. In die laatste hoedanigheid stelde hij het gedenkboek *Voetballen in Rucphen. RSV 1933-2003* samen. In zijn inleiding vermeldt hij dat het boek geen uitputtend geschiedverhaal geworden is, maar een vrij willekeurig geheel van anekdotes, indrukken, interviews, feiten en meningen over de plaatselijke (voetbal)geschiedenis. In het citaat van de Colombiaanse schrijver en Nobelprijswinnaar Gabriel García Márquez op de achterzijde van het boek wordt deze werkwijze goed verwoord. Zoals wel vaker gebeurt, lag een conflict bij

een bestaande voetbalclub ten grondslag aan het ontstaan van een nieuwe. Na met onenigheid bij hun club Vitesse vertrokken te zijn, richtten enkele personen op 1 oktober 1933 RSV op. Nog hetzelfde jaar kwamen beide verenigingen 'in de beste verstandhouding' tegen elkaar in het veld. Nadat de jaren dertig en de oorlogsjaren in twee samenvattende hoofdstukken beschreven zijn, wordt het wel en wee van de vereniging, haar elftallen en leden in de daarop volgende jaren per (voetbal)seizoen behandeld. 'Dit boek is met de grootste zorg samengesteld' staat in het colofon. Behalve op de tekst heeft deze opmerking zeker ook betrekking op de vormgeving. De kleuren van de vereniging (blauw en wit) zijn op elke bladzijde aanwezig. Het boek heeft een fors formaat (liggend A4), een zeer stevige kaft, veel illustraties en een mooie bladspiegel. Het geheel nodigt uit tot bladeren, kijken en lezen. Met recht een gedenkboek om trots op te zijn.

Sint Willebrord

Heemkundekring Willebrord toont ontwikkelingen in de maatschappij en in het eigen kerkdorp het liefst aan de hand van afbeeldingen, zoals foto's, advertenties, e.d. Indien nodig worden deze met kortere stukken tekst verduidelijkt. Ook deel (jaarboek) XVI (2003) met als titel *Herinneringen, die aan ons voorbij zijn gegaan* kent deze opzet. De jaren vijftig/zestig van de vorige eeuw staan centraal in dit jaarboek. Bijzondere aandacht wordt geschonken aan C.P.H. Oomen (Kees Oomen), die van 1945 tot zijn overlijden in 1961 (met een kleine onderbreking van 1953 tot 1955) kapelaan te Sint Willebrord was. Aan het einde van het boek worden *Twee markante personen die ons in 2003 ontvielen* voor het voetlicht geplaatst: Wim van Est en 'kapelaan' De Bok.

Sprundel

Jaarboek 2003 van de heemkundekring Onder Baronie en Markiezaat bevat een bonte schakering artikelen. Wim Vergouwen doet kort verslag over de realisatie van *De Sprundelse Kuierpadjes*. Hij gaat in *Fragmenten uit de eerste wereldoorlog (1914-1918)* uitgebreid in op de gevolgen van deze oorlog op de Sprundelse gemeenschap. Het bidprentje van Antonia Koevoets is voor Piet van der Smissen aanleiding tot het samenstellen van een *Genealogie bij een bidprentje*. Jean Bastiaensen ontdekte in het Algemeen Rijksarchief te Brussel *Waarom Jan Laureys van Buersteden geen koster bleef..... (1546/1549)*. Riet van den Bemd-van Oorschot behandelt *K.B.O. vijftig jaar*. M. van de Maagdenberg is inmiddels aangekomen bij de vijfde aflevering van zijn serie *De pastoors van Sprundel en hun vervangers*. Voor *Sprundels nieuws uit de jaren 1903 en 1953* heeft J. Kerstens *De Grondwet* en het *Brabants Nieuwsblad* doorgenomen. Voor de *Verkoop van een boerderij in de Groenstraat te Sprundel in 1901* dook A. Heeren in de geschiedenis van deze boerderij, die in 1992 gesloopt is, en haar bewoners. Na een aflevering over *Huwelijksdispensaties te Sprundel* van de hand van E. Boeren volgen nog enkele bladzijden met informatie van en over de heemkundekring.

Stampersgat

Naast een aantal verenigingszaken bevat *Jaarboek 2003*, het zeventiende jaarboek van de heemkundekring Stampersgat, het door Wim van den Broek samengestelde *Het jaar 1903* en 't *Gebeurde50 jaar geleeje*, waarin blijkens de ondertitel *Gebeurtenissen te Stampersgat 100 en 50 jaar geleden* worden beschreven. Jan van

Aken stelde *Stampersgat in 2003* samen. Ook de rubriek *Krantenknipsels* heeft op 2003 betrekking. In het kader van 150 jaar bisdom Breda namen drie inwoners uit Stampersgat deel aan een in het najaar van 2002 georganiseerde bedevaart naar Breda. Marja Jansen-Bervoets schreef een verslag, waarvan een verkorte versie als *Bedevaartreis naar Rome* in het jaarboek is opgenomen. Voor *Herinneringen aan de oorlog* sprak Jan Janssen met Jan Flipsen, die verhaalde over allerlei zaken, zoals de tankval, de derriekreek en de onderduikers. Oud-Stampersgatse Riny van Hooijdonk heeft haar herinneringen aan *De Reisvereniging R.I.O.S.* (Reizen Is Ons Streven), die thuis was in het café van Piet Vermolen en actief was in de jaren zestig en begin zeventig van de vorige eeuw, aan het papier toevertrouwd.

Standdaarbuiten

't Sandt daer buyten'. Uitgave van de heemkundekring 't Sandt daer buyten.

- *Jaargang 15; nummer 2 (december 2003)*

Onder het pseudoniem Giel van Gastel schrijft Michel de Koning in het West-Brabants dialect onder de titel *Over ome Jaonus Rijnvos en over Pauw van ome Jaonuzze* over zijn herinneringen aan Standdaarbuiten, de familie van zijn moeder, de familie Rijnvos, en in het bijzonder over een wielrennende telg van die familie. Vervolgens wordt de aflevering van 4 maart 1950 van *De Standdaarbuitenaar* gepubliceerd. Onder deze titel werd het contact met de naar Nederlands-Indië uitgezonden militairen onderhouden. Ivo de Wijs schreef voor de in 1976 te Standdaarbuiten wonende zangeres Mia Swart het lied *Standdaarbuiten*. Hoewel ook de naam van de componist vermeld is, wordt de muziekpartituur niet gepubliceerd en dat is natuurlijk voor een lied, zeker als het al langere tijd niet meer gezongen wordt, wel essentieel. Naar aanleiding van een stukje in de *Moerdijkse Bode* stuurt H. Smits uit Amstelveen een kritische reactie.

- *Jaargang 16; nummer 1 (juni 2004)*

Al eerder is in het *Jaarboek De Ghulden Roos* over het gebouw dat dienst deed als gemeentehuis van Standdaarbuiten gepubliceerd. In *De Geschiedenis van het Oude Raadhuis van Standdaarbuiten* wordt na een gedeeltelijke herhaling van reeds bekende feiten de historie geactualiseerd. Nadat het raadhuisje aan de Markt als gevolg van de gemeentelijke herindeling met ingang van 1997 zijn oorspronkelijke functie verloren had, was er van september 1998 tot november 2000 een restaurant in gevestigd. Na een korte leegstand is het in 2004 in gebruik genomen als zogenaamd 'Thomashuis', een kleinschalige woonvoorziening voor mensen met een verstandelijke beperking.

Steenbergen

In het *Genealogisch Tijdschrift voor Midden en West-Brabant en de Bommelerwaard*, jaargang 27 (2003), nummer 3, is een bijdrage van A.M. Bosters over *Oude hoeven en boerderij-familienamen in het land van Steenbergen en Wouw* opgenomen. In het volgende nummer [jaargang 27 (2003), nummer 4] reageert I. Dewald met een *Aanvulling*.

Opname uit 1907. Prentbriefkaartencollectie Geert de Bruijn, St. Willebrord.

Kroniek van Steenbergem. Viermaandelijks uitgave van C. Slokkers.

- 33: december 2003

In *De stoomtrams in Steenbergem* worden allerlei wetenswaardigheden over de tramverbindingen van Steenbergem beschreven. Na een aanloopperiode van twintig jaar voorbereiding reed op 30 december 1892 de eerste tram van de Zuid Nederlandsche Stoomtramweg Maatschappij uit Breda de bebouwde kom van Steenbergem binnen. In 1951 verliet het 'Zeeuws Trammeke' (officieel De Rotterdamsche Tramweg Maatschappij) de gemeente. In *O vrolijke decembermaand* wordt nostalgisch teruggekeken op activiteiten en weersomstandigheden in deze feestmaand. Nadat de katholieken in 1592 hun kerk hadden moeten afstaan aan de gereformeerden moesten zij aanvankelijk elders ter kerke. Pas in 1679 werd op de Welberg een schuur tot kerk ingericht, die in de jaren 1768-1770 werd gerenoveerd en uitgebreid en daarna tot 1832 als *De schuurkerk van Steenbergem* dienst heeft gedaan. In *Winterconcerten* wordt aandacht besteed aan de muziek- en toneelvoorstellingen van de plaatselijke muziekverenigingen. Met aflevering 13 van *Steenbergse verenigingen en instellingen* wordt deze *Kroniek* afgesloten.

- 34: april 2004

De aflevering opent met een groepsfoto van te Steenbergem met Pasen 1937 *Voetballende seminaristen*. De verklarende tekst beperkt zich tot de personen op de foto. In het familiearchief Van der Poest Clement (dat bewaard wordt in het Regionaal Historisch Centrum Bergen op Zoom) zitten tussen de papieren van de in 1763 te Steenbergem geboren mr. Johan Christiaan Clement verschillende aankondigingen betreffende huwelijk en overlijden uit diens familie- en vriendenkring. In *Genealogische aantekeningen aangaande eenige geslachten te Steenbergem* worden deze kort vermeld. In *Het Prinslandse Volkslied* wordt de tekst van dit lied weerge-

ven. Ook is (overigens zonder succes) getracht de juiste ouderdom en auteur te achterhalen. Een drietal foto's (uit 1909, 1923 en een zonder datum) doet *Koninginnedag* uit het eerste kwart van de vorige eeuw herleven. Onder de titel *Anno* worden enkele losse feitjes uit het begin van de vorige eeuw uit de geschiedenis van de parochie van St. Johannes de Doper te Nieuw-Vossemeer vermeld. Een foto van een hengstveulen van de Kruislandse landbouwer J. Testers dat gevoed werd door een vaars, vormde de aanleiding voor *Dierenliefde in Kruisland*. In een aantal afleveringen beschrijft Con Slokkers de geschiedenis van *De Steenbergse gasfabriek*, een particulier initiatief dat in tegenstelling tot andere West-Brabantse plaatselijke gasfabrieken in particuliere handen bleef. Naast kook- en krachtgas leverde de gasfabriek ook gas ter verlichting. Met name de gemeente was daarvan voor de straatverlichting een grote afnemer. De weinig rendabele positie van de fabriek had tot gevolg dat deze regelmatig van eigenaar veranderde. De opkomst van de elektriciteit (ook voor de straatverlichting) maakte de positie van de gasfabriek wankel.

Aan het einde van de negentiende eeuw hield pater Gerlachus van den Elsen de landbouwers voor samen te gaan werken in de vorm van boerenbonden. In de laatste jaren van die eeuw werden te Steenberg, De Heen en Kruisland plaatselijke bonden opgericht. Ten einde de financiering van bedrijfsinvesteringen te vergemakkelijken werd in januari 1904 door de Steenbergse Boerenbond een eigen bank opgericht. In 'Een boer met een snor is een lor' (een citaat van pater Gerlachus?) wordt in het kort 70 jaar Steenbergse Boerenleenbank (tot de fusie met de Raiffeisenbank tot Rabobank) verhaald. Ook nu wordt de Kroniek weer met een aflevering van de *Steenbergse verenigingen en instellingen* afgesloten.

- 35; augustus 2004

Pierre Baselier heeft in 1970 enkele jeugdherinneringen aan het papier toevertrouwd. Onder de titel *Naar de Congo..... wie gaat er mee.....* worden deze (opnieuw?) gepubliceerd. De titel is ontleend aan een liedje dat de leden van de handboogschutterij Dexteritas zongen tijdens de festiviteiten van het zestigjarig bestaan van hun vereniging. In *75 jaar Vosmeerse brandweer* worden enkele regels gewijd aan de brandbestrijding in deze gemeente. *Voetballende helden* betreft een foto uit 1938 van DIA (de voorloper van de huidige Voetbalvereniging Steenberg) en een uit 1991 van een nog jonge Pierre van Hooydonk. *Lijkdicht op een afgestorvene* betreft een grafscript voor de in 1838 te Dinteloord overleden Sya Anna Timmers, weduwe van Jan P. Vogelaar. Twee fotootjes moeten een impressie geven van *Vakantietijd* in 1970. Van 1956 tot ergens in de jaren zeventig was in Steenberg het confectieatelier van *Eling Visser* onder de naam Elvi Couture gevestigd.

In *Zilveren ambtsfeest burgemeester J.J. van Loon* worden de feestelijkheden rondom dit jubileum in mei 1906 beschreven. In deel 2 van *De Steenbergse Gasfabriek* gaat C. Slokkers in op het personeel, de gebouwen, de overgang van het beheer aan de PNEM en de uiteindelijke opheffing van de fabriek en de sloop in de jaren vijftig van de vorige eeuw. In *De Kruispoort* wordt in het kort de geschiedenis van de Steenbergse vestingwerken beschreven. Verder is er vooral aandacht besteed aan bezoeken aan Steenberg van koning Lodewijk Napoleon van Holland in 1809 en van koning Willem I in 1815. Omdat in dit artikel ook burgemeester Arent van der Spelt wordt genoemd is deze familie het onderwerp van *Genealogische aantekeningen aangaande eenige geslachten te Steenberg*. *Anno* vermeldt enkele losse feitjes uit de jaren 1837 en 1846. Met aflevering 15 van *Steenbergse verenigingen en instellingen* sluit de Kroniek.

Ter gelegenheid van het vijftienvintigjarig bestaan van de Heemkundekring De Willemstad heeft het bestuur aan het einde van 2003 een fotoboek uitgegeven onder de titel *Groeten uit Willemstad. Een stad in beeld*. In principe staat op de linkerpagina een 'oude' foto, terwijl op de rechterpagina dezelfde locatie te zien is in 2003. Soms is een voor de straat bijzonder kenmerkende afbeelding opgenomen of een detail uitvergroet. Al kijkend en vergelijkend wordt vanaf de Landpoortstraat een rondgang gemaakt door de vesting Willemstad, die via de Waterpoort weer verlaten wordt. Middels bijschriften worden de afbeeldingen kort toegelicht. Een goed initiatief van de heemkundekring en uitgevoerd in een handzaam formaat. Bij de geïnteresseerde Willemstadter zullen zonder twijfel vele herinneringen boven komen.

Ravelyn. Periodiek van de heemkundekring 'De Willemstad'.

- *Jaargang 21 nummer 3; september 2003*

De gehele aflevering heeft C. van Mastrigt gewijd aan *De Willemstadse visserij – een verloren gegane bedrijfstak*. Achtereenvolgens beschrijft hij de verschillende 'wanten' (netten) die gebruikt werden en de soorten trekvis die in de omgeving van Willemstad gevangen werden. In *Herinneringen van oud-visser Johannes Dubbelman* verhaalt deze over zijn leven als visser dat in 1912 op negenjarige leeftijd begon en in 1948 eindigde als gevolg van de slechte verdiensten op dat moment. Zoals in zovele vissersplaatsen had ook Willemstad aanvankelijk een eigen *Vismarkt en visafslag* waar de gevangen vis aan de plaatselijke consumenten werd verkocht. Nadat in de loop van de negentiende en twintigste eeuw de vervoersmogelijkheden over rails en water sterk waren verbeterd, werd de vis ook vervoerd naar Rotterdam, Londen en Parijs. Een poging in 1648 om in Willemstad een rederij voor de *Zeevisserij met hoeker* op te richten leidde schipbreuk ondanks financiële steun van de plaatselijke overheid. Ook *De boten* die in de vorige eeuw gebruikt werden en het onderhoud daarvan komen aan de orde. Na in het kort iets vermeld te hebben over visetende zeehonden en bruinvissen, het eten aan boord van de vissersbootjes en de kleding van de visser worden de oorzaken van de teloorgang van de Willemstadse visserij beschreven. De uiteindelijke sluiting van het Haringvliet in 1970 waarmee het getij en daarmee de trekvis verdween, beteke het definitieve einde van deze bedrijfstak. Met een *In memoriam Han de Groot Nz*, oud-onderwijzer aan de openbare lagere school te Willemstad en oud-auteur van de *Ravelyn*, wordt de uitgave afgesloten.

- *Jaargang 21 nummer 4; november 2003*

Onder de titel *Redactiewisseling* meldt C. van Mastrigt dat deze aflevering de laatste *Ravelyn* is die onder zijn redactie verschijnt. Vanaf het begin heeft hij het redactiewerk verricht. Voorwaar een hele prestatie. Het gebrek aan kopij of liever aan mensen die kopij aanleveren, was de hoofdoorzaak om met dit werk te stoppen. Een andere reden voor zijn besluit is het feit dat het publiceren van de resultaten van historisch onderzoek onbetaalbaar wordt, indien een artikel met enkele afbeeldingen verlucht wordt. Steeds hogere aanschaffkosten van illustraties en publicatierechten zullen het voor particulieren en kleine historische verenigingen onmogelijk maken op de oude voet door te gaan. In *Het vergaan van het fregat 'Koningin' op 9 mei 1811* verhaalt C. van Mastrigt over het kapseizen van dit schip. Onder leiding van Willem Schippers konden Willemstadse schippers 109 van de

Opname uit 1960. Prentbriefkaartencollectie Geert de Bruijn, St. Willebrord.

141 opvarenden redden. Dertien schepelingen werden door anderen gered. Uiteindelijk kwamen negentien mannen bij de ramp om het leven. Pogingen om het schip te bergen faalden en het fregat ging ten onder. De Willemstadse redders werden voor hun dapperheid en zelfopoffering beloond. Joop Ladders beschrijft in *1943-1945: een Willemstadse familie op drift* hoe hij met zijn ouders, broers en zussen verschillende keren moest verhuizen in verband met de steeds veranderende oorlogsomstandigheden. Van *Willemstad en de Ruigenhil in de kaart gekeken* (van de hand van C. van Mastrigt) en *Uit het dagboek van mr. J. van Wijngaarden* verschenen de laatste afleveringen.

- *Jaargang 22 nr. 1 en 2; februari 2004*

De soms gedetailleerde beschrijvingen van genoten maaltijden door J. van Wijngaarden in zijn dagboeken waren voor Beer Clement aanleiding onder de titel *Peulvruchten* de resultaten van een onderzoek naar de historie en bereidingswijzen van kapucijners te publiceren. Hoofdingeland Ongebouwd C. Oostdijk hield op 17 december 2003 ter gelegenheid van het opgaan van het waterschap Land van Nassau in Brabantse Delta de rede *Tussen de tijd van de Kruik en De Kraan*. C. van Mastrigt belicht *Willemstad in de Bataafs/Franse tijd 1795-1813*. Geert van Uythoven doet in *De verdediging van Brabants Westhoek, 1794/1795* uitgebreid deze verdediging uit de doeken. Hoewel hij regelmatig uit reeds bestaande publicaties citeert, is een (toch wel noodzakelijke) bronvermelding niet opgenomen. A. Wilmink-Noom denkt in *Toen en nu* terug aan de jaren dertig van de vorige eeuw. Een niet al te diplomatiek optreden door stadsmajoor (c.q. wachtmeester) kapitein Martin Brenard in het kader van een kleine diefstal leidde in 1605 tot een bloedig treffen op de openbare weg. In *De stadsmajoor en de zakkendrager* beschrijft Cees van Mastrigt hoe deze militair zijn opponent, de zakkendrager Jaques Arentssen van Dort, te lijf ging en hem met een rapier de linkerhand afhakte. De krijgsraad was van mening dat Van Dort in de kwestie de kwade genius was en sprak de militair vrij. Hoe een door Van Dort aangespannen civiel proces om schadevergoeding afliep is helaas niet uitgezocht.

- *Jaargang 22 nummer 3; juni 2004*

Nadat enkele leden van de heemkundekring zich bereid verklaard hadden met enige regelmaat voor publicaties te zorgen, heeft Cees van Mastrigt, zoals in *Redactienieuws* blijkt, gelukkig besloten de handschoen die hij in een vorige aflevering in de ring had gegooid weer op te nemen. Hij zal als mederedacteur voorlopig blijven functioneren. Wel zal de frequentie waarin het tijdschrift jaarlijks verschijnt, verminderd worden tot drie grotere afleveringen. Deze aflevering opent met *De schipbreuk van de raderstoomboot Telegraaf IV* van C. van Mastrigt. De boot liep op 12 oktober 1872 bij het Oost-Hellegat aan de grond. Pogingen om de boot vlot te krijgen mislukten en er ontstonden lekken, waardoor het schip vol water liep en ten slotte bij hoog water geheel onder water kwam te liggen. Oud-gemeentesecretaris Simon Nieuwkoop zorgde voor de gegevens waaruit *Enkele historische plannen voor de toeristische ontwikkeling van Willemstad* werd samengesteld. C. van Mastrigt schreef *Willemstad in de Bataafs/Franse Tijd 1795-1813 (II)*. Ook *Peulvruchten (2)* van Beer Clement kreeg een vervolg.

- *Jaargang 22 nummer 4; september 2004*

Simon Nieuwkoop opent met *De bevrijding van Willemstad op 6 november 1944*. De geschiedenis van *Reisclub 'De Vlinders'* tussen 1948 en 2001 wordt in het kort beschreven door A.M. Wilmink-Noom. *Het Staatse leger* (deel 1) vormt het onderwerp van studie van Geert van Uythoven. C. van Mastrigt schrijft over *Enkele veldnamen in de Ruigenhil*. Van zijn hand is ook aflevering III van *Willemstad in de Bataafs/Franse Tijd 1795-1813*.

In de jaren vijftig ontwikkelde de gemeente Fijnaart en Heijningen in de nabijheid van het industrieterrein Dintelmond plannen voor de stichting van een stad, een plan waaraan Dinteloord en Willemstad al dan niet konden deelnemen. C. van Mastrigt verklaart waarom *Helwijk geen Oranjestad* geworden is. Beer Clement richt zijn aandacht op *Aardappelen*.

Woensdrecht

In *Zeventig jaren sport- en zweefvliegen boven West Brabant in vogelvlucht* beschrijft Wim Adriaansen de beoefening van deze tak van sport in West-Brabant. In januari 1934 werd de Bergen-op-Zoomsche Zweefvliegclub opgericht. Om deze club ter wille te zijn bestemde de gemeenteraad van Woensdrecht het aldaar gelegen De Eendenkooij tot luchtvaartterrein. In oktober 1936 vonden de eerste vluchten met zweefvliegtuigen plaats. Het volgende jaar ging de club ook motorvliegtuigen gebruiken. In 1936 was de naam van de vereniging gewijzigd in West Brabantsche AeroClub (WBAC). Na de Tweede Wereldoorlog ging ook de Walcherse ZweefvliegClub gebruik maken van De Eendenkooij. Sinds 1949 zijn beide clubs te gast op (de militaire) Vliegbasis Woensdrecht, waar ook Zweefvliegclub Woensdrecht van de Koninklijke Luchtmacht haar basis heeft.

Tijding. Kroniek van de heemkundekring Het Zuidkwartier.

- *Jaargang 26, aflevering 3; december 2003*

Deze aflevering opent met een *In memoriam Leo Timmermans*, de oud-voorzitter van de heemkundekring. Het 'jaar van de boerderij' werd afgesloten met een symposium te Tilburg. Aan het einde van die dag werden enkele conclusies getrokken die onder de titel *Verklaring van Tilburg* zijn opgenomen. Naar aanleiding daarvan heeft J. van Elzakker zijn *Overpeinzingen naar aanleiding van de aanbevelingen in*

het voorgaande artikel. In een *Redactioneel ten geleide* geeft de redactie aan een aantal artikelen te willen plaatsen over 'scholen en scholing' in de Zuidwesthoek. Het eerste in deze 'serie' is het eerste deel van het in 1956 door Dien Mous opgestelde *Een experiment van de jongerencursus in enkele grensplaatsen. Sociaal paedagogische studie*. Voorafgaand daaraan staan de *Bevindingen van Lucie Nelen* hiermee in 1958. Dick Adriaansen schrijft in *Schoolverhaal* over het onderwijs sedert het midden van de negentiende eeuw. Van Adrie van Zunderd verschijnt aflevering 3 van zijn *Eeuwenoude vennen in ons Woensdrechtse landschap*. M. Moors vervolgt zijn *Genealogische kroniek*. Jac van den Bussche ten slotte is al jaren bezig met een onderzoek naar het Ossendrechtse *Een dorp vol cafeetjes* en wil dit op eigentijdse wijze met camera vastleggen.

• *Jaargang 27, aflevering 1; april 2004*

Dick Adriaansen opent met *Aardappelen, of de ontdekking van Columbus?* waarin hij over de ontdekking en de komst van de aardappel in Nederland schrijft en de ontwikkeling van de teelt. Van Dien Mous volgt het tweede deel van haar *Een experiment van de jongerencursus in enkele grensplaatsen. Sociaal paedagogische studie*. Aan de hand van het *Godsdienst Leerplan (voor de bijzondere school) Putte (1921)* vermeldt Aug. Verdonk de zaken die in dat jaar in de verschillende leerjaren aan de orde kwamen. Ook zijn enkele *Brieven uit de correspondentie van het hoofd der school, de heer Aug. Verdonk* als illustratie opgenomen. Kees Kerstens vraagt zich af of *Woensdrecht monumentaal?* is. Op de rijksmonumentenlijst blijken 24 objecten te staan en op de gemeentelijke 75. Met een *Foto van twee dames*, een *Ingezonden brief: Onze jeugd* van Johan Cloots en een zogenaamde *Puzzelfoto*, van het St. Pancratiuspatronaat te Ossendrecht waarbij de redactie om informatie over de personen vraagt, wordt de aflevering afgesloten

• *Jaargang 27, aflevering 2; augustus 2004*

J. van den Bussche presenteert in *Een dorp vol cafeetjes (deel 1)* de eerste resultaten van zijn onderzoek naar de plaatselijke cafés. Van Herberg Pannehoef en Het Nieuw Molentje doet hij de geschiedenis uit de doeken. Voor *Wij lezen voor u in de krant anno 1904 wetenswaardigheden over het zuidkwartier* verdiepte Dick Adriaansen zich in de krant van dat jaar. Vervolgens staat deze aflevering grotendeels in het teken van de Tweede Wereldoorlog en de bevrijding in 1944. Om die bevrijding te vieren trok Jan Michielsen langs de plaatselijke cafés en doet daarover verslag in *Mijn kroegentocht in 1944. Hoe ik 60 jaar geleden de bevrijding van de Putse-straat beleefde, sept-okt. 1944* is van de hand van C. van de Bergh. Isa Hertogs-Hugens ten slotte heeft een *Dierbare herinnering aan een Engelse soldaat*. Als gevolg van een ontploffende granaat werd Jo van Beeck-van Bruggen door een scherp *Gewond in 1944, een herinnering in 2004*. In 'Oom Roger' en de *Sr Air 40: Belgen en Nederlanders in de Franse militaire inlichtingendienst (1939-1942)* verhaalt Etienne Verhoeyen over de uit Brugge afkomstige Robert de Schrevel die de schuilnaam Roger de Saule had. Maria Roskamp belicht de rol van *Dien Mous* in het jeugdwerk en andere vormen van maatschappelijke en pastorale dienstverlening. P.L. Verpraet reageert op enkele artikelen in *Tijding* aflevering 3. De aflevering wordt besloten door Frans Meeus, die over *Landgoederen in Putte aan beide zijden van de grens* schrijft.

In *De Brabantse Leeuw, tijdschrift voor genealogie*, jaargang 53 nr. 1 (2004) begint drs. M.P. Neuteboom-Dieleman onder de titel *Tien generaties Coenen (van Zegenwerp) 14e – 17e eeuw* aan een beschrijving van de oudst bekende generaties van de familie Coenen. Zoals zij in haar inleiding vermeldt, voegt zij een aantal losse gegevens samen tot een geheel en voegt daar nieuwe uit eigen onderzoek verkregen gegevens aan toe. Begonnen wordt bij Petronella Coenen, gedoopt te Wouw in 1628, die in 1651 trouwde met de Wouwse secretaris Jan van Elsacker. Vervolgens verhaalt zij over Petronella's ouders Jan Coenen (vader was 'een braaf secretaris' van Wouw en Moerstraten) en Geertruyd Willems de Witte en grootouders van vaderskant Christiaan Coenen (drossaard van Wouw) en Margriet Monckaerts. Christiaan noemde zich graag Coenen van Zegenwerp naar het kasteeltje onder Sint-Michielsgestel, dat in bezit geweest was van zijn grootvader en in 1531 was vererfd naar een oom.

De Vierschaer. Driemaandelijks tijdschrift van de heemkundekring De Vierschaer

• *Jaargang 22 nr. 1; april 2004*

Voor *Wouw in het nieuws anno 1903* heeft Henk Hellegers weer het dagblad *De Grondwet* geraadpleegd. Om de plaatselijke gebeurtenissen in een breder kader te plaatsen vermeldt hij ook 'wereldnieuws'. Op 18 mei verdronk een peuter van 3½ jaar in de Wouwse Beek. De gesprekken over dit voorval zullen nog niet verstomd geweest zijn toen op 22 mei een op hol geslagen paard op het schoolplein elf kinderen onder de voet de liep. Daarbij werd één jongetje op slag gedood en werden er tien gewond. In *De Wouwse waterburcht* vergelijkt Kees Hoendervangers een tekening van 'Huis te Woude bij Ridderkerk' met reeds bekende afbeeldingen

Opname uit 1912. Prentbriefkaartencollectie Geert de Bruijn, St. Willebrord.

en plattegronden van het Wouwse kasteel. De overeenkomsten zijn opvallend, maar er is nog geen definitief uitsluitsel. Tijdens de oorlogsjaren verbleef de Utrechenaar Jo van Veenendaal op de boerderij Moerbeek te Heerle. Deze boerderij was bedoeld om fysiek zwakkere jongens op krachten te laten komen, maar zij fungeerde ook als onderduik- en verzetsadres. Na de bevrijding van Wouw trad Jo als vrijwilliger in dienst bij de Brigade Prinses Irene om de rest van Nederland te helpen bevrijden. Daarbij raakte hij in Hedel zodanig gewond dat hij op 27 april 1945 overleed. Na eerst begraven geweest te zijn te Heerle is zijn stoffelijk overschot later herbegraven op het ereveld Grebbeberg te Rhenen. René Hermans recenseert *Op een 'ouwe' slof naar het Lof*. De notulen van de gemeenteraad van Wouw en enkele andere gemeentelijke bronnen gebruikte Henk Hellegers voor *De gemeente Wouw in 1903*. Over *Het vliegtuig op de Donk in 1943* is al eerder geschreven. Recent ontdekte aanvullende informatie was voor Kees Hoendervangers reden om alles nog eens op een rijtje te zetten. Als bijlage is het dagboek opgenomen dat bevelvoerder Ambrose Grant bijhield vanaf zijn arrestatie door de Duitsers tot aan de bevrijding in een (krijgsgevangenen)kamp in het oosten van Duitsland in mei 1945. In *Kijk eens wat ik vond op zolder* wordt de hulp van de lezers ingeroepen om van drie foto's de afgebeelde personen en/of de gelegenheid te bepalen. Omdat er enkele dingen fout gegaan waren bij een in 2002 geplaatst artikel van dr. E.G. Boeren over *Herbevestiging van huwelijken* wordt de juiste tekst nu als *Rectificatie* geplaatst.

• *Jaargang 22 nr. 2; juni 2004*

Naar school op De Pin. Honderdvijfentwintig jaar onderwijs in Wouwse Plantage 1876-2003 is de titel van deze aflevering van het Wouwse heemkundetijdschrift. Gegevens uit eerdere publicaties over de Wouwse Plantage en het plaatselijk onderwijs (bij gelegenheid van het 100-jarig bestaan) zijn aangevuld met die over de laatste 25 jaar. Door deze feiten samen met herinneringen, wetenswaardigheden en ervaringen van veel (oud-)leerkrachten, (oud-)leerlingen en anderen tot één geheel te verwerken is een aantrekkelijke aflevering ontstaan.

Zegge

Het *Jaarboek 2003* van de heemkundekring Den Lande van Zegge staat in het teken van het vijftienjarig bestaan van de kring. Zoals gebruikelijk bij een lustrum doet de kring verspreid in het boek verslag van de vele activiteiten gedurende de laatste vijf jaar.

A. Koevoets schrijft over de geleiding dialect in *Zegs zogezeed*, C(or) Hellemons-Verstraten behandelt *De activiteiten en De jaarboeken 1998-2002*.

Vaste onderdelen van het jaarboek zijn de *Kinderspelen* door J(ac) van den Oever en de *Kroniek van Zegge*, waarin teruggeblikt wordt naar 1902 en 2002. Aan de hand van veel foto's wordt door Jos Mol *65 jaar DIOZ* en *Harmonie Sint-Cecilia Zegge 90 jaar* belicht. T(oon) Oomen heeft zijn aandacht aan wat jongere jubilea gewijd in *Carnaval op de Zeg*, *Mariadonk 25 jaar* en *Wijkvereniging 't Meulekwartier. Zilveren jubileum*. Met een selectie van foto's geeft Jeanne de Beer-Baeké in *Het jaar van de boerderij. Werken bij boer en tuinder, vroeger en nu* de ontwikkeling in de Zegse landbouw weer. In een *In memoriam Riet Danen-Verstraten* wordt afscheid genomen van een zeer actief lid van de heemkundekring. Haar werk voor wat betreft de fotoverzameling is overgenomen door Jeanne de Beer-Baeké, die onder de titel *Een trieste aanleiding tot mooie herinneringen* aan de hand van gepubliceerde foto's in gedachten terug gaat naar vroeger tijd.

Zevenbergen

Oud Nieuws. Periodiek van de heemkundekring Willem van Strijen.

- *Jaargang 23 nummer 3 (71-A en 71-B); december 2003*
In deze aflevering wordt de *Rijmkroniek van pastoor Janssen* vervolgd vanaf november 1896. Vanwege de omvang beslaat de aflevering twee deeltjes.
- *Jaargang 24 nummer 1 (72); februari 2004*
Deze aflevering opent met een *In Memoriam* gewijd aan Theo Noordermeer, die meer dan vijftien jaar deel uitmaakte van de redactiecommissie van *Oud Nieuws* en van het bestuur van de heemkundekring. In de rubriek *Amper 50 jaar geleden* schrijft Jan C.D. Barel deze keer onder de titel *De Welpen* over de welpen en verkeners en de hedendaagse scouting van Zevenbergen. B.J. van Tilburg las in diverse kranten en tijdschriften uit 1904 weer *Nieuws uit Zevenbergen*. Een eerder geplaatste groepsfoto *Uit de oude doos* van het Zevenbergs Mannenkoor met het dameskoor Arti et Religione met een oproep om namen leverde verschillende reacties op.
- *Jaargang 24 nummer 2 (73); juni 2004*
In het in 2003 uitgekomen jubileumboek *Veranderend Land* bij gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het Technisch Adviesbureau van de Unie van Waterschappen schreef een dertigtal Nederlanders elk over een plekje dat hen dierbaar was. Anton Korteweg deed dat over de Zevenbergse haven in de jaren vijftig van de vorige eeuw. Deze herinneringen zijn nu ook in het heemkundige tijdschrift opgenomen. 'Veel echt oude huizen in het centrum van Zevenbergen zijn er niet meer', stelt mr. G.J.M. Blom aan het begin van zijn *Huizenonderzoek in Zevenbergen. Deel 1: Huis 'De Swaen'*. Met aangrenzende panden is dit huis op de hoek van de Zuidhaven en Markt door bombardementen in oktober/november 1944 verwoest. In dit eerste deel over De Swaen behandelt Blom de geschiedenis van het pand en de bewoners c.q. eigenaren vanaf de oudst bekende vermelding in 1547 tot het begin van de twintigste eeuw. Ook het derde artikel in deze aflevering is een 'overdruk' van een zeer recente publicatie. Geert van Uythoven doet (nu voor Zevenbergse lezers) *De verdediging van Brabants Westhoek, 1794-'95* uit de doeken, nadat hij dat eerder in het jaar al had gedaan voor Willemstad.

Zundert/Rijsbergen

Na 25 jaar is Mieke van den Heijkant-van der Velde in de ogen van de 'echte Zundertenaars' nog steeds 'gene van hier'. Daarom ging zij op zoek naar hen. In totaal sprak zij met 22 (oud-)inwoners van de huidige gemeente Zundert (dus ook uit Rijsbergen), noteerde hun levensverhaal en hun herinneringen aan en gevoelens ten opzichte van Zundert. Bovendien maakte zij van ieder een portret. Tegelijkertijd met de opening van de tentoonstelling 'Ene van Hier', waar de portretten te zien waren, verscheen het fraai vormgegeven en uitgevoerde boek *Ene van Zundert*, waarin de portretten en verhalen zijn opgenomen. Gewapend met fotocamera en pen (of laptop?) gingen Vincent van de Wijngaard en Jack Nouws *Op zoek naar Van Gogh*. Met fragmenten uit de brieven van Vincent van Gogh aan zijn broer Theo als leidraad bezochten zij de locaties waar de schilder gewoond heeft, proefden er de sfeer en zochten naar de schaarse overblijfselen die iets konden laten zien van het leven en werk van Vincent van Gogh.

Met behulp van meer dan zeventig foto's in kleur en zwart-wit heeft Vincent van de Wijngaard getracht de wereld van de kunstenaar in beeld te brengen. Jack Nouws verzorgde het tekstuele gedeelte.

Het Land aan de Breede Aa. Halfjaarlijkse periodiek van de heemkundige kring De Drie Heerlijkheden Zundert-Rijsbergen.

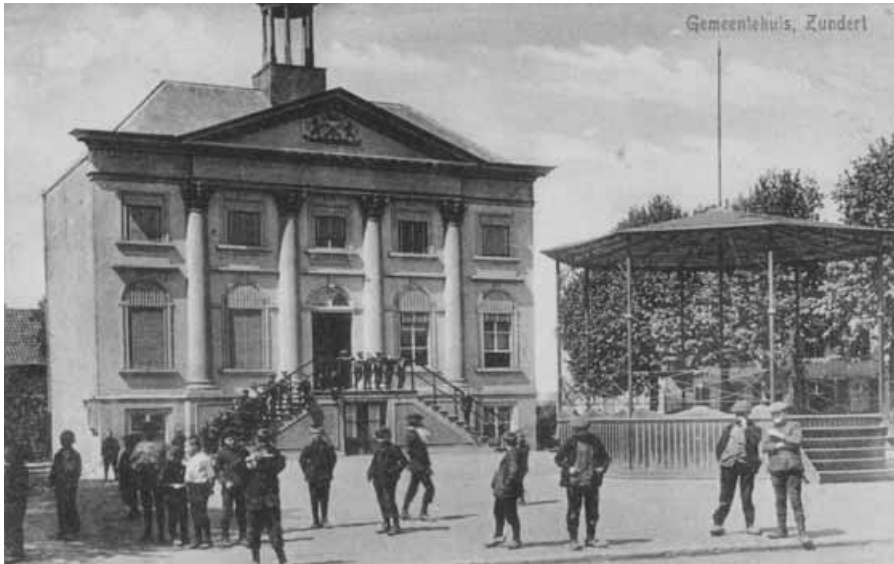
- *Jaargang 13 nummer 26; oktober 2003*

Onder de titel *150 jaar Zundert & Vincent van Gogh* wordt door Erica Boemaars de relatie tussen de gemeente en de kunstenaar in chronologische volgorde vanaf de vestiging van de familie in de gemeente in 1849 tot en met het Van Goghjaar 2003 min of meer puntsgewijs behandeld. De laatste bladzijden van de uitgave worden gevuld door de gebruikelijke *Kroniek*, die de maanden maart tot en met september 2003 behelst.

- *Jaargang 13 nummer 27; april 2004*

Al enige tijd is de heemkundige kring bezig met een beschrijving van panden, bewoners en beroepen in Zundert en Rijsbergen. In deze aflevering is van de hand van Janus Mertens nummer 7 van deze serie opgenomen, dat tevens de titel van de aflevering is: *Panden, bewoners en beroepen in Achtmaal*. Met de *Kroniek* oktober 2003-maart 2004 eindigt de aflevering.

M.A.M. Voermans

Opname uit 1915. Prentbriefkaartencollectie Geert de Bruijn, St. Willebrord.